

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΘΕΣΣΑΛΙΑΣ
ΠΑΙΔΑΓΩΓΙΚΟ ΤΜΗΜΑ ΠΡΟΣΧΟΛΙΚΗΣ
ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΗΣ

ΠΤΥΧΙΑΚΗ ΕΡΓΑΣΙΑ

ΘΕΜΑ

Η ΕΠΙΛΥΣΗ ΠΡΟΒΛΗΜΑΤΟΣ ΣΤΗΝ
ΠΡΟΣΧΟΛΙΚΗ ΗΛΙΚΙΑ, ΔΙΑΜΕΣΟΥ ΤΗΣ
ΔΡΑΜΑΤΙΚΗΣ ΤΕΧΝΗΣ
Η ΤΕΧΝΙΚΗ ΤΟΥ EDWARD DE BONO
«ΤΑ ΕΞΙ ΣΚΕΠΤΟΜΕΝΑ ΚΑΠΕΛΑ»
ΚΑΙ
Η ΤΕΧΝΙΚΗ ΤΗΣ DOROTHY HEATHCOTE
«Ο ΜΑΝΔΥΑΣ ΤΟΥ ΕΙΔΙΚΟΥ»

ΟΝΟΜΑΤΕΠΩΝΥΜΟ:

ΕΥΡΥΔΙΚΗ ΒΑΛΗΓΙΑΝΝΟΠΟΥΛΟΥ

ΑΡΙΘΜΟΣ ΜΗΤΡΩΟΥ: 0200018

ΕΞΑΜΗΝΟ: 8^ο

ΥΠΕΥΘΥΝΗ ΚΑΘΗΓΗΤΡΙΑ:

Κα ΑΛΚΗΣΤΙΣ ΚΟΝΤΟΓΙΑΝΝΗ

2^Η ΒΑΘΜΟΛΟΓΗΤΡΙΑ: Κα ΦΑΝΝΥ ΜΠΟΝΩΤΗ

ΑΚΑΔΗΜΑΪΚΟ ΕΤΟΣ: 2003 - 2004

ΒΟΛΟΣ 2004

**ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΘΕΣΣΑΛΙΑΣ
ΥΠΗΡΕΣΙΑ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗΣ & ΠΛΗΡΟΦΟΡΗΣΗΣ
ΕΙΔΙΚΗ ΣΥΛΛΟΓΗ «ΓΚΡΙΖΑ ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ»**

Αριθ. Εισ.: 4007/1

Ημερ. Εισ.: 11-10-2004

Δωρεά: Συγγραφέας

Ταξιδετικός Κωδικός: ΠΤ – ΠΠΕ

2004

ΒΑΛ

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

- ◆ Αντί προλόγου.....4
- ◆ Εισαγωγή.....5

Α' ΘΕΩΡΗΤΙΚΟ ΜΕΡΟΣ

1. Γενικά10
2. «Τα Έξι Σκεπτόμενα Καπέλα» του Edward de Bono11
 - 2.1. Πως συνδέονται τα χρώματα με τα καπέλα.....13
 - 2.2. Πως οι κατευθύνσεις παίζουν ρόλο στα καπέλα.....16
 - 2.3. Είναι δυνατό να κατηγοριοποιούνται οι άνθρωποι με βάση τα καπέλα;.....17
 - 2.4. Μερικά πλεονεκτήματα της μεθόδου.....18
 - 2.5. Τι σχέση έχει η πειθαρχία με τα καπέλα;.....19
 - 2.6. Πως χρησιμοποιούνται τα καπέλα.....20
3. Τα καπέλα.....22
 - 3.1. Το άσπρο καπέλο.....22
 - 3.2. Το κόκκινο καπέλο.....24
 - 3.2.1. Πως χρησιμοποιούμε τα συναισθήματα.....27
 - 3.2.2. Η γλώσσα των συναισθημάτων.....27
 - 3.3. Το κίτρινο καπέλο29
 - 3.4. Το μπλε καπέλο.....31
 - 3.5. Το μαύρο καπέλο.....33
 - 3.6. Το πράσινο καπέλο.....35
4. «Ο Μανδύας Του Ειδικού» της Dorothy Heathcote.....37

Β' ΕΡΕΥΝΗΤΙΚΟ ΜΕΡΟΣ

1. Γενικά43
2. Οι τεχνικές «Τα Έξι Σκεπτόμενα Καπέλα» και «Ο Μανδύας του Ειδικού» στο νηπιαγωγείο.....45
 - 2.1. Εισαγωγή.....45
 - 2.2. Μέθοδος47

2.3. Αποτελέσματα	51
2.4. Συζήτηση	55
2.5. Βιβλιογραφία	57
3. Επεξεργασία των ζωγραφιών των παιδιών.....	58
4. Πίνακας αποτελεσμάτων.....	60
◆ Βιβλιογραφία	61
◆ Ενδεικτική βιβλιογραφία	61

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ

1. Φωτογραφικό υλικό από το ερευνητικό μέρος...	66
1.1. Νηπιαγωγείο Αργαλαστής Πηλίου Μαγνησίας..	66
1.2. Νηπιαγωγείο Κυριάννας Ρεθύμνου Κρήτης.....	70
1.3. 17 ^ο Νηπιαγωγείο Βόλου.....	73
2. Ζωγραφιές των παιδιών.....	72
2.1. Νηπιαγωγείο Αργαλαστής Πηλίου Μαγνησίας..	72
2.2. Νηπιαγωγείο Κυριάννας Ρεθύμνου Κρήτης.....	76
2.3. 17 ^ο Νηπιαγωγείο Βόλου.....	80

ΑΝΤΙ ΠΡΟΛΟΓΟΥ

Το άσπρο καπέλο
ονειρευόταν ένα καστέλο.

Το κόκκινο καπέλο
με ή χωρίς βέλο;

Το μαύρο καπέλο
ερωτεύτηκε ένα σκαρπέλο.

Το κίτρινο καπέλο
χάιδευε ένα τσερβέλο.

Το πράσινο καπέλο
χόρευε με ένα βιολοντσέλο.

Το μπλε καπέλο
φορούσε ο Πιραντέλο.

Το ποίημα αυτό διαβάστηκε από την Κα Άλκηστις Κοντογιάννη στο 1^ο Συνέδριο της Ψ.Ε.Β.Ε. που πραγματοποιήθηκε στο Πανεπιστήμιο Θεσσαλίας στις 21 - 23 Νοεμβρίου 2003, με θέμα "Ανθρώπινη συμπεριφορά: Έρευνα και Εφαρμογές στην Ψυχολογία και στην Εκπαιδευτική πράξη". Θέμα της διάλεξης αυτής ήταν «Διερεύνηση της τεχνικής του Edward de Bono "Τα Έξι Σκεπτόμενα Καπέλα" σε παιδιά προσχολικής ηλικίας».

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Το Νοέμβριο του 2003, παρακολουθώντας το συνέδριο της Ψ.Ε.Β.Ε., που πραγματοποιήθηκε στο Πανεπιστήμιο Θεσσαλίας, με θέμα "Ανθρώπινη συμπεριφορά: Έρευνα και Εφαρμογές στην Ψυχολογία και στην Εκπαιδευτική πράξη", παρακολούθησα με ιδιαίτερο ενδιαφέρον μία διάλεξη που είχε ως θέμα η «Διερεύνηση της τεχνικής του Edward de Bono "Τα Έξι Σκεπτόμενα Καπέλα" σε παιδιά προσχολικής ηλικίας». Στη συνέχεια, μετά από συζήτηση με την υπεύθυνη καθηγήτρια Κα Άλκηστις Κοντογιάννη, αποφάσισα να ασχοληθώ κι εγώ μ' αυτό το θέμα, και συγκεκριμένα με το κατά πόσο μπορεί αυτή η τεχνική επίλυσης προβλήματος να εφαρμοσθεί σε παιδιά προσχολικής ηλικίας. Επιπλέον αποφασίσαμε να εμπλουτίσουμε την εργασία και με ακόμη μία τεχνική επίλυσης προβλήματος τον «Μανδύα του Ειδικού» της Dorothy Heathcote. Θεώρησα ότι το συγκεκριμένο θέμα θα είναι πολύ ενδιαφέρον και ότι από παιδαγωγική άποψη και οι δύο παραπάνω τεχνικές θα είναι πολύ χρήσιμες. Σίγουρα θα «κερδίσουν» το ενδιαφέρον των παιδιών και η εφαρμογή τους για την επίλυση προβλήματος στην προσχολική ηλικία, θα είναι κάτι πρωτόγνωρο για τα σημερινά νηπιαγωγεία.

Στόχος αυτής της εργασίας είναι, όπως προαναφέρθη, να ερευνηθεί κατά πόσο αυτές οι τεχνικές επίλυσης προβλήματος είναι δυνατόν να εφαρμοσθούν σε παιδιά προσχολικής ηλικίας και να αναπτύξουν τη δημιουργικότητα και τη φαντασία τους, χρησιμοποιώντας κυρίως τη ζωγραφική και τη δραματοποίηση.

Η συγκεκριμένη ερευνητική προσπάθεια ξεκινάει με ένα ποίημα που διαβάστηκε από την Κα Άλκηστις στο συνέδριο της Ψ.Ε.Β.Ε. και στη προαναφερθείσα διάλεξη. Στη συνέχεια υπάρχει το θεωρητικό μέρος, στο οποίο γίνεται καταρχήν μια αναφορά στην τεχνική του Edward de Bono «Τα Έξι Σκεπτόμενα Καπέλα». Κατόπιν, ακολουθεί λεπτομερέστερη

περιγραφή του κάθε καπέλου χωριστά. Επίσης, στο θεωρητικό μέρος και πάλι, γίνεται αναφορά και στην τεχνική της Dorothy Heathcote «Ο Μανδύας του Ειδικού».

Στο πρακτικό μέρος της εργασίας, γίνεται η ακριβής περιγραφή της έρευνας και των αποτελεσμάτων της, όπως ακριβώς πραγματοποιήθηκε στα νηπιαγωγεία. Αρχικά αναφέρεται και πάλι η χρήση της τεχνικής του Edward de Bono «Τα Έξι Σκεπτόμενα Καπέλα» και στη συνέχεια η τεχνική της Dorothy Heathcote «Ο Μανδύας του Ειδικού».

Ενδιάμεσα παρουσιάζεται η επεξεργασία που έγινε στις ζωγραφιές των νηπίων καθώς και ένας πίνακας αποτελεσμάτων αυτών. Οι ζωγραφιές των παιδιών καθώς και οι φωτογραφίες που τραβήχτηκαν κατά τη διάρκεια της έρευνας παραθέτονται στο παράρτημα που ακολουθεί μετά το πρακτικό μέρος της εργασίας.

Τέλος πέρα από τη βιβλιογραφία που χρησιμοποιήθηκε για να γραφτεί το παρόν πόννημα, η οποία είναι και αυτή συγκεντρωμένη στις τελευταίες σελίδες, παρατίθεται και μια ενδεικτική βιβλιογραφία την οποία μπορεί να διαβάσει οποιοσδήποτε θελήσει να ασχοληθεί με τη δραματική τέχνη και συγκεκριμένα με τη δραματική τέχνη στην προσχολική εκπαίδευση.

Η παρούσα εργασία συνοδεύεται από δύο DVD στα οποία είναι βιντεοσκοπημένη η δραματοποίηση που έγινε από τα παιδιά στην τεχνική της Dorothy Heathcote «Ο Μανδύας του Ειδικού».

Για την πραγματοποίηση της ερευνητικής προσπάθειας χρειάστηκαν 10 μήνες. Ξεκίνησα συζητώντας βέβαια με την Κα Άλκηστις το θέμα, μετά το συνέδριο, όπως αναφέρθηκε παραπάνω. Τότε μου δάνεισε το ένα από τα βιβλία που χρησιμοποίησα, το βιβλίο του Edward de Bono, «Six thinking hats» το οποίο άρχισα σχεδόν αμέσως να μεταφράζω. Έγινε μια μικρή διακοπή στην εντατική

προσπάθεια που έκανα, λόγω σοβαρού προσωπικού προβλήματος. Ξεπερνώντας το, συνέχισα την εργασία μπαίνοντας κατευθείαν σε νηπιαγωγεία για την εφαρμογή του πρακτικού μέρους της εργασίας μου.

Αρχικά συναντήθηκα με τη νηπιαγωγό του πρώτου νηπιαγωγείου (νηπιαγωγείο του χωριού Αργαλαστής Πηλίου του Ν. Μαγνησίας), το οποίο επισκέφθηκα, την Κα Τσίγκρα Σταυρούλα, την ενημέρωσα για τον σκοπό της επίσκεψης και ζήτησα γενικές πληροφορίες για τα παιδιά (αριθμός, ηλικία). Αφού μου είπε ότι τα παιδιά ήταν 15, έφτιαξα με κάνσον χαρτόνι 15 καπέλα άσπρα, 15 κίτρινα, 15 κόκκινα και 1 μπλε και πήγα στο νηπιαγωγείο για την έρευνά μου. Μετά την πρώτη γνωριμία με τα παιδιά, αφού τους παρουσιάστηκα ως κάποια που ενδιαφέρεται να ανοίξει κάποιο μαγαζί στο χωριό τους, μπήκα στο κυρίως θέμα, το οποίο ήθελε επίλυση. Τότε ακολουθήθηκε η πορεία της τεχνικής του Edward de Bono, η οποία αναφέρεται αναλυτικότερα στο πρακτικό μέρος αυτής της εργασίας. Την πρώτη ημέρα ασχολήθηκα με τα δύο καπέλα και τη δεύτερη με το τελευταίο. Τη δεύτερη ημέρα έγινε και η δραματοποίηση του θέματος. Η δραματοποίηση αυτή, όπως αναφέρθηκε και παραπάνω, βιντεοσκοπήθηκε.

Η ίδια διαδικασία ακολουθήθηκε και στα άλλα δύο νηπιαγωγεία, δηλ. το νηπιαγωγείο του χωριού Κυριάννας του Ρεθύμνου Κρήτης, με νηπιαγωγό την Κα Τσίγκρα Μελπομένη (όπου βρέθηκα για την παρακολούθηση ενός συνεδρίου), καθώς και στο 17^ο νηπιαγωγείο Βόλου, με νηπιαγωγό την Κα Καρκατσή Παρασκευή. Αφού συνέλεξα το υλικό που χρειαζόμουν για την έρευνά μου, άρχισα το γράψιμο της εργασίας. Το δεύτερο βιβλίο που χρησιμοποίησα, το βιβλίο των Dorothy Heathcote και Gavin Bolton το παρέλαβα με μια μικρή καθυστέρηση από Αγγλία και άρχισα τη μετάφραση και αυτού του βιβλίου.

Η συγγραφή ξεκίνησε με το θεωρητικό μέρος της εργασίας και στη συνέχεια με το πρακτικό. Η εργασία

ολοκληρώθηκε, με την ενσωμάτωση σ' αυτή των ζωγραφιών των παιδιών και των φωτογραφιών που είχαν ληφθεί κατά τη διάρκεια της έρευνας.

Τελειώνοντας την εισαγωγή θα ήθελα να ευχαριστήσω για την συνεργασία τους και την πολύτιμη βοήθειά τους, τις νηπιαγωγούς των 3 νηπιαγωγείων που επισκέφθηκα, την Κα Τσίγκρα Σταυρούλα (που είναι και μητέρα μου), την Κα Τσίγκρα Μελπομένη (αδελφή της μητέρας μου) και την Κα Καρκατοή Παρασκευή. Επίσης την Κα Δήμητρα Διαννέλου, καθηγήτρια Αγγλικών, η οποία με βοήθησε στη μετάφραση της βιβλιογραφίας, την Κα Δήμητρα Βαληγιαννοπούλου που με βοήθησε στην γραφή και μορφοποίηση της εργασίας μου, καθώς και τον παιδικό μου φίλο Βαγγέλη Αργυζούδη που βρήκε και μου έστειλε το βιβλίο των Dorothy Heathcote και Gavin Bolton από Αγγλία. Ακόμη θέλω να ευχαριστήσω όλα τα παιδιά των νηπιαγωγείων που επισκέφθηκα, για τη συνεργασία τους μαζί μου και για τις υπέροχες ζωγραφιές που μου χάρισαν.

Τελειώνοντας θα ήθελα να ευχαριστήσω πολύ την υπεύθυνη καθηγήτρια αυτής της πτυχιακής εργασίας, την Κα Άλκηστις Κοντογιάννη, που μου έδωσε την ευκαιρία να ασχοληθώ με αυτό το θέμα, και τη δεύτερη βαθμολογήτρια της εργασία και καθηγήτριά μου Κα Φάννυ Μπονώτη, σε οδηγίες της οποίας βασίστηκα για να αναλύσω το πρακτικό μέρος της έρευνας.

Ένας επιπλέον λόγος για τον οποίο θα ήθελα να ευχαριστήσω την καθηγήτριά μου Κα Άλκηστις είναι για το βιβλίο του Edward de Bono, «Six thinking hats», που μου δάνεισε, καθώς και για την υπέροχη και χρήσιμη βιβλιογραφία που μας έχει δώσει στα μαθήματά της κατά τη διάρκεια της φοίτησής μου στο Παιδαγωγικό Τμήμα Προσχολικής Εκπαίδευσης.

Α' ΘΕΩΡΗΤΙΚΟ ΜΕΡΟΣ

1. ΓΕΝΙΚΑ

Στο πρώτο μέρος αυτής της εργασίας, το θεωρητικό, εξετάζεται η τεχνική επίλυσης προβλήματος του Edward de Bono, τα «Έξι Σκεπτόμενα Καπέλα». Υπάρχει ένα γενικό θεωρητικό πλαίσιο για την τεχνική αυτή, καθώς και αναφορά ξεχωριστά για κάθε καπέλο, το άσπρο, το κίτρινο, το κόκκινο, το μπλε, το μαύρο και το πράσινο.

Στη συνέχεια εξετάζεται η τεχνική επίλυσης προβλήματος της Dorothy Heathcote «Ο Μανδύας του Ειδικού». Αναφέρονται γενικά χαρακτηριστικά αυτής της τεχνικής και γίνεται η παρουσίασή της.

Αυτά περιέχονται αναλυτικά στο θεωρητικό και πρώτο μέρος αυτής της εργασίας.

2. ΤΑ «ΕΞΙ ΣΚΕΠΤΟΜΕΝΑ ΚΑΠΕΛΑ» ΤΟΥ EDWARD DE BONO

Τα «Έξι Σκεπτόμενα Καπέλα» είναι μια μέθοδος του Edward de Bono, που ο ίδιος την κατατάσσει στο γενικότερο πεδίο της «παράλληλης» σκέψης και ειδικότερα στην πλάγια ή πλευρική ή εναλλακτική σκέψη, όροι που ο ίδιος δημιούργησε προκειμένου να αποδώσει τη φιλοσοφία του, με στόχο την οργάνωση της σκέψης και την ανάδειξη της δημιουργικότητας, για την επίλυση προβλημάτων.

Η μέθοδος αυτή μπορεί να είναι η πιο σημαντική αλλαγή στην ανθρώπινη σκέψη για τα τελευταία 2300 χρόνια. Η μέθοδος είναι τώρα πλέον ευρέως διαδεδομένη κι αυτό γιατί είναι απλή, κατανοητή και αποτελεσματική. Επίσης, είναι αξιοσημείωτη η προσαρμοστικότητά της, αφού μπορεί να διδαχθεί με επιτυχία, τόσο σε στελέχη υψηλού επιπέδου, όσο και σε παιδιά προσχολικής ηλικίας.

«Η σκέψη είναι η απόλυτη ανθρώπινη πηγή», σύμφωνα με τον Edward de Bono. Δε μπορούμε ποτέ να είμαστε ικανοποιημένοι, ακόμη και με τις πιο μεγάλες ικανότητές μας. Όσο καλοί κι αν είμαστε, πάντα θέλουμε να είμαστε καλύτεροι. Συνήθως, οι μόνοι άνθρωποι που είναι πολύ ικανοποιημένοι με τις νοητικές τους ικανότητες είναι αυτοί οι φτωχά σκεπτόμενοι, που πιστεύουν ότι ο σκοπός της σκέψης είναι να αποδείξουν στον εαυτό τους το σωστό, για δική τους πάντα ικανοποίηση.

Συνήθως προσπαθούμε να καταπιαστούμε με πολλές δραστηριότητες συγχρόνως. Να αισθανόμαστε, να συλλέγουμε πληροφορίες και να τις μεταδίδουμε, να σκεφτόμαστε λογικά, να ελπίζουμε και να δημιουργούμε. Πρέπει να είμαστε ικανοί να διαχωρίζουμε τα συναισθήματα από τη λογική, τη δημιουργικότητα από την πληροφορία, κ.λ.π..

Η μέθοδος αυτή, τα «Έξι Σκεπτόμενα Καπέλα», μας επιτρέπει να καθοδηγούμε τη σκέψη μας, όπως ο μάεστρος

καθοδηγεί μια ορχήστρα. Πρέπει πρώτα να σκεφτόμαστε αυτό που θέλουμε. Φορώντας καθένα από αυτά τα καπέλα, ορίζουμε και μια διαφορετική περιοχή σκέψης.

Οι άνθρωποι είναι κάποιες φορές διστακτικοί με τα καπέλα, γιατί είναι συνήθως αρκετά σοβαροί, δεν θέλουν την παιχνιδιάδη διάθεση. Κάποιοι άλλοι διαπίστωσαν ότι χρειάζονται τα καπέλα και τα χρώματα όσο και κάποια άλλα πνευματικά στηρίγματα. Τα καπέλα και τα χρώματα είναι πολύ πιο εύκολο να τα θυμάσαι, απ' ό,τι τους μπερδεμένους ψυχολογικούς όρους.

Με την πάροδο των χρόνων έχει γίνει προφανές ότι η μέθοδος αυτή είναι πολύ εύκολη στη χρήση. Είναι μια εναλλακτική λύση στον τρόπο συζήτησης των ανθρώπων, ο οποίος δεν ήταν ποτέ εποικοδομητικός ή δημιουργικός. Με τη μέθοδο αυτή δίνεται έμφαση στο πως σχεδιάζουμε τον τρόπο που θα ενεργήσουμε και όχι στο αν είναι σωστός ή λάθος.

Η μέθοδος, τα «Έξι Σκεπτόμενα Καπέλα», είναι απαραίτητη γιατί επιτρέπει στο μυαλό να προσεγγίζει διάφορες κατευθύνσεις σε διαφορετικές στιγμές. Η παράλληλη σκέψη σημαίνει ότι κάθε στιγμή όλοι «κοιτάζουν» προς την ίδια κατεύθυνση. Στην παραδοσιακή σκέψη, αν δυο άτομα διαφωνούν, υπάρχει ένα επιχείρημα, σύμφωνα με το οποίο το ένα άτομο προσπαθεί να αποδείξει ότι το άλλο άτομο είναι λάθος. Αντίθετα, στην παράλληλη σκέψη και οι δυο απόψεις, άσχετα από το πόσο αντίθετες είναι, τίθενται παράλληλα.

Με την παράλληλη σκέψη οι σκέψεις κατευθύνονται παράλληλα. Δεν απαντάμε σε αυτό που το τελευταίο άτομο είπε, αλλά προσθέτουμε μια άλλη ιδέα παράλληλα. Φυσιολογικά, αν δυο απόψεις είναι αντίθετες, τότε υπάρχει διαμάχη, μεταξύ των ατόμων που τις έχουν. Με την παράλληλη σκέψη και οι δυο απόψεις τίθενται η μια δίπλα στην άλλη.

2.1. ΠΩΣ ΣΥΝΔΕΟΝΤΑΙ ΤΑ ΧΡΩΜΑΤΑ ΜΕ ΤΑ ΚΑΠΕΛΑ

«Τα έξι καπέλα σε διαφορετικά χρώματα αντιπροσωπεύουν έξι διαστάσεις του σκέπτεσθαι και κατά μία έννοια κατηγοριοποιήσεις της σκέψης», σύμφωνα με τον Edward de Bono. Η μέθοδος αυτή χρησιμοποιείται πριν προχωρήσουμε στην πράξη για επίλυση προβλήματος ή για επινόηση κάποιας νέας πολιτικής σε ένα συγκεκριμένο χώρο.

Με τη βοήθεια ενός καπέλου ενός συγκεκριμένου χρώματος δίνεται η δυνατότητα στα μέλη της ομάδας να επικεντρωθούν και να εκφράσουν μια διάσταση του σκέπτεσθαι και μετά να συνεχίσουν σε μια άλλη διάσταση. Καθένας συμπληρώνει τον άλλο ή «χτίζει» την ιδέα που έχει κατατεθεί προς επίτευξη κοινού στόχου. Με τον τρόπο αυτό οι ιδέες και οι απόψεις δε γίνονται ένα πεδίο συγκρούσεων, διαξιφισμών και επίδειξης του «εγώ», κατά την οποία καθένας προσπαθεί να υπερασπιστεί τη θέση του, αλλά ένας κοινός τόπος του συν-σκέπτεσθαι και συν-δημιουργείν.

Ο Edward de Bono χρησιμοποιεί μεταφορικά έξι καπέλα διαφορετικού χρώματος που οι σκεπτόμενοι μπορεί να τα φορέσουν ή να τα βγάλουν, ανάλογα με τις υποδείξεις του συντονιστή της ομάδας, προκειμένου με κάθε χρώμα να οδηγηθούν σε μια συγκεκριμένη διάσταση του υπό εξέταση θέματος ή προς λύση προβλήματος.

Καθένα από τα έξι σκεπτόμενα καπέλα έχει ένα χρώμα: άσπρο, κόκκινο, κίτρινο, μαύρο, πράσινο, μπλε. Το χρώμα ορίζει το όνομα του καπέλου. Το χρώμα διεγείρει τη φαντασία. Το χρώμα του κάθε καπέλου σχετίζεται επίσης με τη λειτουργία του.

Το άσπρο καπέλο είναι το καπέλο της γνώσης, των γεγονότων και των πληροφοριών. Κάθε μέλος της ομάδας επικεντρώνεται και εκφράζει αληθινά γεγονότα και

αντικειμενικές απόψεις ή πληροφορίες και γνώσεις, όχι δοξασίες ή προσωπικά ακούσματα και πεποιθήσεις. Είναι ουδέτερο και αντικειμενικό.

Το κόκκινο καπέλο είναι το καπέλο των συναισθημάτων, των συγκινήσεων και της διαίσθησης. Κάθε μέλος της ομάδας επικεντρώνεται και εκφράζει τα συναισθήματα που συνδέονται με τις εμπειρίες του, τη συγκινησιακή του σχέση και τη διαίσθησή του για το θέμα ή το προς επίλυση πρόβλημα, χωρίς να χρειάζεται να προβεί σε αιτιολόγηση. Τα συναισθήματα επηρεάζουν θετικά ή αρνητικά τη συμμετοχή. Ο θυμός, ο φόβος, η καχυποψία, η ζήλια, αλλά και η χαρά, η περιέργεια, ο ενθουσιασμός, αποκαλύπτονται και καθένας μπορεί να διαπιστώσει κατά πόσο μπορούν να τον επηρεάσουν σε μια του απόφαση και στη σχέση του με τους άλλους.

Το κίτρινο καπέλο είναι το καπέλο της λογικής θετικής σκέψης. Πώς κάτι μπορεί να λειτουργήσει, ποια είναι τα θετικά αποτελέσματα, η καλύτερη προοπτική, τι καλό μπορεί να επιφέρει στο μέλλον. Είναι ένα καπέλο λαμπερό και θετικό. Είναι αισιόδοξο και φορέας ελπίδας.

Το μαύρο καπέλο είναι το καπέλο της προστασίας, των μέτρων που λαμβάνει κανείς σε κάθε περίπτωση, αυτό που προλαμβάνει τα λάθη, τις παρανομίες, τους κινδύνους, τα αρνητικά αποτελέσματα. Είναι η κριτική σκέψη, η αιτιολόγηση, ή το καπέλο της «Δυτικής σκέψης». Είναι η αξιολόγηση που κάνει κανείς προκειμένου να προχωρήσει στην εφαρμογή ενός σχεδιασμού. Είναι ένα καπέλο λυπημένο και σοβαρό. Είναι επιφυλακτικό και προσεχτικό. Δείχνει τις αδυναμίες μιας ιδέας.

Το πράσινο καπέλο είναι το καπέλο της δημιουργικότητας, των εναλλακτικών προτάσεων, της πρόκλησης, της αλλαγής. Με το καπέλο αυτό προβάλλονται νέες ιδέες και βελτιώνονται όσες έχουν προταθεί στο κίτρινο καπέλο ή ανατρέπονται. Επίσης σχετίζεται με τη

μετά-γνώση. Πώς φτάσαμε σ' αυτή την ιδέα. Το πράσινο είναι το χρώμα της βλάστησης και της γονιμότητας.

Το μπλε καπέλο είναι το καπέλο του ελέγχου, δεν λειτουργεί αυτόνομα, ρυθμίζει το πότε και γιατί χρειάζεται να φορέσουμε το κάθε καπέλο. Συνήθως το μπλε καπέλο το φοράει μόνο ο συντονιστής προκειμένου να κατευθύνει τη διαδικασία και να προτείνει το χρώμα καπέλου που πιστεύει ότι χρειάζεται. Το μπλε είναι ένα άνετο καπέλο. Το μπλε είναι το χρώμα του ουρανού, που είναι πάνω από οτιδήποτε άλλο.

Αν θυμάται κάποιος το χρώμα και τους συσχετισμούς του κάθε καπέλου, θα θυμηθεί και τη λειτουργία του. Στην πράξη τα καπέλα πάντα αναφέρονται με το χρώμα τους και ποτέ με τη λειτουργία τους.

Υπάρχει ένας καλός λόγος γι αυτό. Αν ζητήσουμε από κάποιον να δώσει τη συναισθηματική του αντίδραση σε κάτι, μπορεί να μη πάρουμε μια ειλικρινή απάντηση, γιατί οι άνθρωποι συνήθως σκέπτονται ότι είναι λάθος να είμαστε συναισθηματικοί. Επίσης, μπορούμε να ζητήσουμε σε κάποιον να βγάλει το μαύρο καπέλο για μια στιγμή, πολύ πιο εύκολα από το να του ζητήσουμε να είναι πιο προσεκτικός.

2.2. ΠΩΣ ΟΙ ΚΑΤΕΥΘΥΝΣΕΙΣ ΠΑΙΖΟΥΝ ΡΟΛΟ ΣΤΑ ΚΑΠΕΛΑ

Σε έναν εξερευνητή μπορεί να ζητηθεί να κοιτάξει βόρεια ή να κοιτάξει ανατολικά. Αυτές είναι μόνιμες κατευθυντήριες ταμπέλες.

Έτσι χρειαζόμαστε μερικές κατευθυντήριες ταμπέλες και για τη σκέψη. Ποιες είναι οι διαφορετικές κατευθύνσεις στις οποίες οι σκεπτόμενοι άνθρωποι μπορούν να κοιτάζουν; Αυτή είναι και η χρησιμότητα των καπέλων.

Η «δύναμη» ενός καπέλου ως συμβόλου, είναι να δείχνει έναν ρόλο. Ζητείται από τους ανθρώπους να φορέσουν ένα διαφορετικό καπέλο. Ένα καπέλο μπορεί να φορεθεί ή να βγει με ευκολία. Επίσης, είναι ορατό στον καθένα γύρω. Γι αυτούς τους λόγους ο Edward de Bono επέλεξε καπέλα για τα σύμβολα της κατεύθυνσης της σκέψης. Μολονότι κάποιες φορές χρησιμοποιούνται πραγματικά καπέλα, συνήθως είναι φανταστικά.

Με τη μέθοδο αυτή, η εξυπνάδα, η εμπειρία και η γνώση όλων των μελών μιας ομάδας, χρησιμοποιούνται πλήρως. Όλοι κοιτάζουν και δουλεύουν προς την ίδια κατεύθυνση.

Είναι πολύ σημαντικό να σημειώσουμε ότι τα καπέλα είναι κατευθύνσεις και όχι περιγραφές γεγονότων. Μια περιγραφή ασχολείται με αυτό που συνέβη, ενώ μια κατεύθυνση ασχολείται με αυτό που πρόκειται να συμβεί. Είναι υπερβολικά σημαντικό να εκτιμά κανείς τη διαφορά μεταξύ της περιγραφής και της κατεύθυνσης.

2.3. ΕΙΝΑΙ ΔΥΝΑΤΟ ΝΑ ΚΑΤΗΓΟΡΙΟΠΟΙΟΥΝΤΑΙ ΟΙ ΑΝΘΡΩΠΟΙ ΜΕ ΒΑΣΗ ΤΑ ΚΑΠΕΛΑ:

Υπάρχει ένας τεράστιος πειρασμός για κατηγοριοποίηση των ανθρώπων με βάση το καπέλο. Για παράδειγμα, «αυτός είναι ένας κόκκινο καπέλο άνθρωπος». Πρέπει να αντισταθούμε σε αυτόν τον πειρασμό. Τα καπέλα δεν είναι περιγραφές ανθρώπων, αλλά τρόπος συμπεριφοράς.

Είναι αλήθεια ότι μερικοί άνθρωποι είναι μόνιμα επιθετικοί και έχουν την τάση να ψάχνουν για κινδύνους. Είναι αλήθεια ότι μερικοί άνθρωποι είναι πάντα πλήρεις ιδεών και άλλοι ίσως είναι καλύτεροι στο να εστιάζουν σε γεγονότα. Οι άνθρωποι είτε προτιμούν έναν τρόπο συμπεριφοράς από έναν άλλο, είτε είναι καλύτεροι σε έναν τρόπο συμπεριφοράς από έναν άλλο. Γι αυτό το λόγο τα καπέλα δεν μπορούν να κατηγοριοποιήσουν τους ανθρώπους.

2.4. ΜΕΡΙΚΑ ΠΛΕΟΝΕΚΤΗΜΑΤΑ ΤΗΣ ΜΕΘΟΔΟΥ

Ένα πλεονέκτημα της μεθόδου «Έξι Σκεπτόμενα Καπέλα», είναι ότι οι συναντήσεις για την επίλυση προβλημάτων είναι πλέον πιο γρήγορες με τη χρήση των καπέλων, σε σχέση με το χρόνο που χρειάζονταν σε περιπτώσεις αντίστοιχες στο παρελθόν. Παίρνουν τη μισή ώρα ή το ένα τρίτο ή ακόμη και το ένα τέταρτο της ώρας που χρειαζόταν πριν.

Ίσως το μεγαλύτερο εμπόδιο για γρήγορη και αποτελεσματική σκέψη, είναι το «Εγώ». Οι άνθρωποι τείνουν να χρησιμοποιούν τη σκέψη για να προβάλλουν το «Εγώ» τους. Η σκέψη χρησιμοποιείται για να επιτεθεί σε άλλους ανθρώπους, για να δείξει στους άλλους πόσο έξυπνος είναι κάποιος, ή για να εκφράσει προσωπικούς ανταγωνισμούς.

Κάποιος θα επιλέξει να διαφωνήσει σε ένα σημείο, μόνο για να πει στους άλλους κάτι διαφορετικό. Γενικά δεν αναγνωρίζουμε πόσο ανασταλτικό είναι το «Εγώ» στην αποτελεσματική σκέψη.

Με τη μέθοδο αυτή, υπερβαίνει κανείς τον εγωισμό του και γίνεται σωστά σκεπτόμενο άτομο, κάτω από κάθε καπέλο.

2.5. ΤΙ ΣΧΕΣΗ ΕΧΕΙ Η ΠΕΙΘΑΡΧΙΑ ΜΕ ΤΑ ΚΑΠΕΛΑ;

Η πειθαρχία είναι πολύ σημαντική. Τα μέλη της ομάδας πρέπει να μένουν με το καπέλο το οποίο φοράνε αυτή τη στιγμή. Ένα μέλος της ομάδας δεν μπορεί να πει: «Τώρα θέλω να φορέσω το μαύρο μου καπέλο». Μόνο ο καθοδηγητής της ομάδας μπορεί να ορίσει την αλλαγή ενός καπέλου. Τα καπέλα δε χρησιμοποιούνται για να περιγράψουν αυτό που κάποιος θέλει να πει. Τα καπέλα ορίζουν την κατεύθυνση στην οποία κάποιος σκέφτεται.

Επίσης, προσπαθούμε, συνήθως, να κάνουμε πολλά πράγματα την ίδια στιγμή. Ψάχνουμε για πληροφορίες, επηρεαζόμαστε από τα συναισθήματά μας, ψάχνουμε για νέες ιδέες και επιλογές, θέλουμε να είμαστε προσεκτικοί, θέλουμε να βρούμε οφέλη. Αυτά είναι πολλά πράγματα που χρειάζεται να γίνουν.

Είναι σαν να θέλουμε να παίξουμε με έξι μπάλες ταυτόχρονα. Είναι κάτι πολύ δύσκολο. Πτεώνοντας μια μπάλα τη φορά είναι πολύ ευκολότερο.

Με τη μέθοδο αυτή, προσπαθούμε να κάνουμε μόνο ένα πράγμα τη φορά. Υπάρχει μια στιγμή που ψάχνουμε για κίνδυνο. Υπάρχει μια στιγμή που ψάχνουμε για νέες ιδέες. Υπάρχει μια στιγμή που εστιάζουμε σε πληροφορίες. Δεν προσπαθούμε να τα κάνουμε όλα την ίδια στιγμή. Σ' αυτό το σημείο παίρνει μέρος η πειθαρχία.

Στην έγχρωμη εκτύπωση, κάθε χρώμα εκτυπώνεται ξεχωριστά, ένα τη φορά, και στο τέλος επιτυγχάνεται το πλήρως χρωματιστό αποτέλεσμα. Συμβαίνει το ίδιο με τη μέθοδο σκέψης του Edward de Bono. Κάνουμε κάθε πράγμα τη σωστή στιγμή, για να έχουμε στο τέλος τα αναμενόμενα αποτελέσματα.

2.6. ΠΩΣ ΧΡΗΣΙΜΟΠΟΙΟΥΝΤΑΙ ΤΑ ΚΑΠΕΛΑ

Τα καπέλα χρησιμοποιούνται μόνο για έναν τύπο σκέψης ή χρησιμοποιούνται κατά σειρά για να ερευνηθούν ένα θέμα ή να λύσουν ένα πρόβλημα.

A) Μονή χρήση

Σε μονή χρήση τα καπέλα χρησιμοποιούνται ως σύμβολα για να ζητήσουν ένα συγκεκριμένο τύπο σκέψης. Στην πορεία της συζήτησης μπορεί κανείς να φτάσει σε ένα σημείο, στο οποίο υπάρχει ανάγκη να παράγει καινούριες επιλογές.

B) Χρήση με τάξη

Τα καπέλα μπορούν επίσης να χρησιμοποιηθούν το ένα μετά το άλλο με μια σίγουρη σειρά. Κάθε καπέλο μπορεί να χρησιμοποιηθεί όσες φορές θέλει ο ερευνητής. Επίσης, δεν είναι απαραίτητο να χρησιμοποιηθούν όλα τα καπέλα.

Δεν υπάρχει μια σωστή σειρά που πρέπει κάποιος να ακολουθήσει. Κάθε σειρά καπέλων που κάνει αίσθηση στον ερευνητή, θα λειτουργήσει. Κάποιες σειρές είναι κατάλληλες για εξερευνήσεις, κάποιες για επίλυση προβλημάτων, κάποιες για αποφάσεις.

Γενικά κάθε σειρά η οποία κάνει αίσθηση ως μια «στρατηγική σκέψης», είναι κατάλληλη και θα δουλέψει.

Ένα άλλο σημείο το οποίο θα έπρεπε να τονιστεί είναι το θέμα του χρόνου. Πόσος χρόνος θα έπρεπε να επιτρέπεται κάτω από το κάθε καπέλο; Ο Edward de Bono δηλώνει ότι είναι καλύτερο να οριστεί λίγος χρόνος για το κάθε καπέλο, για να μην οδηγούμαστε στην σύγχυση.

Το ερώτημα που τίθεται τώρα είναι αν η μέθοδος είναι καλύτερα να χρησιμοποιείται ατομικά ή ομαδικά. Οι πιο μεγάλες επιτυχίες της συγκεκριμένης μεθόδου εντοπίζονται σε ομαδικές συζητήσεις ή συνομιλίες. Σε τέτοιες καταστάσεις η μέθοδος είναι πολύ αποτελεσματική. Τα καπέλα μπορούν να χρησιμοποιηθούν σε αναφορές ή άλλες επικοινωνίες.

Επιπλέον, μια ατομική σκέψη μπορεί να εκφραστεί με τη χρήση των καπέλων.

Ακόμη κι όταν η μέθοδος χρησιμοποιείται σε ομαδικές συναντήσεις, ο ερευνητής μπορεί να ζητήσει από τα άτομα να κάνουν κάποιες ατομικές σκέψεις.

Σε μια ομαδική συνάντηση ο καθένας είναι τόσο απασχολημένος με το να ακούει τους άλλους, που υπάρχει ελάχιστος χρόνος για να σκεφτεί ατομικά.

3. ΤΑ ΚΑΠΕΛΑ

3.1. ΤΟ ΑΣΠΡΟ ΚΑΠΕΛΟ

Το άσπρο καπέλο, όπως έχει ήδη αναφερθεί, είναι το καπέλο της πληροφoρίας. Όταν χρησιμοποιείται, όλοι εστιάζουν άμεσα και αποκλειστικά στην πληροφoρία.

- ❖ Τι πληροφoρίες έχουμε;
- ❖ Τι πληροφoρίες χρειαζόμαστε;
- ❖ Τι πληροφoρίες λείπουν;
- ❖ Τι ερωτήσεις πρέπει να κάνουμε;
- ❖ Πως θα χρησιμοποιήσουμε τις πληροφoρίες που έχουμε;

Οι πληροφoρίες ποικίλουν, από ακριβή γεγονότα και αριθμούς ως γνώμες και συναισθήματα.

Η έκφραση συναισθημάτων υπάγεται στο κόκκινο καπέλο, ενώ η αναφορά σε κάποιον άλλο εκφράζοντας ένα συναίσθημα, υπάγεται στο άσπρο καπέλο.

Όταν δυο πληροφoρίες είναι ασύμφωνες, δεν υπάρχει αντίφαση σε αυτό το σημείο, απλά και οι δυο πληροφoρίες είναι παράλληλες. Μόνο όταν είναι απαραίτητο κάποιος να επιλέξει ανάμεσά τους θα γίνει η διαλογή.

Το άσπρο καπέλο χρησιμοποιείται συνήθως στην αρχή μιας ροής σκέψεων, ως βάση για τη σκέψη που θα γίνει. Για παράδειγμα κάποιος θα ερωτηθεί: «Ταιριάζουν οι προτάσεις μας με τις υπάρχουσες πληροφoρίες;».

Μια σημαντική λειτουργία του άσπρου καπέλου είναι να προσδιορίζει την πληροφoρία που λείπει ή χρειάζεται. Προσδιορίζει την ερώτηση που πρέπει να ερωτηθεί. Παρουσιάζει τα μέσα (όπως, μια δημοσκόπηση ή ένα ερωτηματολόγιο), για την ανάκτηση της απαραίτητης πληροφoρίας. Ο ρόλος του άσπρου καπέλου προσανατολίζεται στην αναζήτηση και παρουσίαση της πληροφoρίας.

Το άσπρο καπέλο είναι ένας άνετος τρόπος να ζητήσουμε να τοποθετηθούν τα γεγονότα και οι αριθμοί με έναν ουδέτερο και αντικειμενικό τρόπο.

Προκειμένου να αποφύγει τον λαβύρινθο των πληροφοριών, το άτομο που ζητά το σκεπτικό του άσπρου καπέλου, μπορεί να συγκεντρωθεί στα αιτήματά του, με σκοπό να βρει την απαραίτητη πληροφορία.

Η αλήθεια και τα γεγονότα δεν είναι τόσο στενά συνδεδεμένα, όπως φαντάζονται οι περισσότεροι. «Η αλήθεια σχετίζεται με ένα σύστημα λογοπαίγνιων, γνωστά ως φιλοσοφία. Τα γεγονότα σχετίζονται με την εμπειρία», σύμφωνα με τον Edward de Bono.

Το σκεπτικό του άσπρου καπέλου σχετίζεται με εύχρηστες πληροφορίες.

Επίσης, το σκεπτικό του άσπρου καπέλου αποκλείει τη διαίσθηση, το προαίσθημα και την κρίση που βασίζεται σε εμπειρία, συναίσθημα, εντύπωση και γνώμη. Κι αυτός είναι φυσικά ο σκοπός του άσπρου καπέλου. Να αναζητά πληροφορίες.

Ο λόγος του σκεπτικού του άσπρου καπέλου, είναι να είναι κάποιος πρακτικός. Πρέπει να παραθέτει όλες τις πληροφορίες και να τις πλαισιώνει κατάλληλα.

Όπως ο ηλεκτρονικός υπολογιστής, που δίνει γεγονότα και αριθμούς που του έχουν ζητηθεί, είναι αντικειμενικός, ουδέτερος και δεν δίνει εξηγήσεις ή γνώμες, έτσι και το άσπρο καπέλο. Εστιάζει μόνο στην πληροφορία.

Πρακτικά υπάρχουν δύο είδη πληροφοριών. Το πρώτο έχει ελεγμένα και αποδεδειγμένα γεγονότα, ενώ το δεύτερο έχει γεγονότα που πιστεύεται ότι είναι αληθινά, αλλά δεν έχουν ελεγχθεί πλήρως.

Συνοπτικά, το άσπρο καπέλο δηλώνει την αρχή και την κατεύθυνση. Το άτομο που σκέπτεται προσπαθεί να είναι αντικειμενικό και ουδέτερο στην παρουσίαση της πληροφορίας. Γενικά, το λευκό, δηλαδή η έλλειψη χρώματος, δείχνει αντικειμενικότητα.

3.2. ΤΟ ΚΟΚΚΙΝΟ ΚΑΠΕΛΟ

Πρέπει κανείς να σκεφτεί τη φωτιά, τη ζέστη, τα συναισθήματα. Η χρήση του κόκκινου καπέλου δίνει την ευκαιρία σε κάποιον να εκφράσει συναισθήματα και διαίσθηση, χωρίς την ανάγκη να τα εξηγήσει ή να τα δικαιολογήσει.

Τα συναισθήματα είναι χρήσιμα. Ωστόσο η διαίσθηση δεν είναι πάντα σωστή. Η συναισθηματική έκφραση ποικίλει από πολιτισμό σε πολιτισμό. Για παράδειγμα στην Ιαπωνία τα συναισθήματα εκφράζονται με πολύ χαμηλούς τόνους, ενώ στην Αμερική είναι πιο έντονα.

Δεν υπάρχει λόγος κάποιος να εξηγήσει τα συναισθήματά του ή να τα δικαιολογήσει. Αυτό είναι που δεν πρέπει να επιτρέπει ο συντονιστής της συζήτησης. Αν οι άνθρωποι πιστεύουν ότι μπορούν να επικυρώσουν τα συναισθήματά τους, προβάλλουν μόνο αυτά. Σε κάθε περίπτωση εκφράζουν, απλά, τα συναισθήματα ως έχουν τη δεδομένη στιγμή. Σε μερικές περιπτώσεις θα έπρεπε να υπάρχει ένα κόκκινο καπέλο στην αρχή της συνάντησης, για να αξιολογεί συναισθήματα και ένα στο τέλος, για να ελέγχει αν αυτά έχουν αλλάξει.

Το κόκκινο καπέλο εφαρμόζεται σε μια συγκεκριμένη ιδέα ή κατάσταση. Το άτομο που σκέφτεται δεν μπορεί να την αλλάξει αυτή.

Το κόκκινο καπέλο εφαρμόζεται ατομικά. Κάθε άτομο στη συνάντηση ρωτάται με τη σειρά για τα συναισθήματά του στο θέμα υπό συζήτηση. Τα άτομα της ομάδας δεν επιτρέπεται να λένε «πάσο» όταν ερωτηθούν για τα συναισθήματά τους. Μπορούν να πουν «ουδέτερος», «αναποφάσιτος», «μπερδεμένος», «αμφίβολος» ή «με ανάμεικτα συναισθήματα».

Ο σκοπός του κόκκινου καπέλου, είναι να εκφράσουν τα άτομα συναισθήματα ως έχουν, να μην πιεστούν για την κρίση τους.

Το κόκκινο καπέλο αφορά τα συναισθήματα, τα αισθήματα και τις μη λογικές πλευρές της σκέψης. Παρέχει επίσημη και ορισμένη δίοδο για να βγουν αυτά προς τα έξω. Αν τα συναισθήματα και τα αισθήματα δεν γίνουν δεκτά ως δεδομένα στη διαδικασία της σκέψης, θα παραμείνουν στο φόντο και θα επηρεάσουν τη σκέψη. Τα συναισθήματα, τα αισθήματα, το προαίσθημα και η διαίσθηση είναι δυνατά και πραγματικά. Το κόκκινο καπέλο τα αναγνωρίζει.

Το κόκκινο καπέλο είναι το ακριβώς αντίθετο του άσπρου καπέλου. Κι αυτό γιατί, δίνει επίσημη άδεια για την έκφραση των συναισθημάτων που ποικίλουν από το αγνό συναίσθημα, ως το προαίσθημα.

Η παραδοσιακή άποψη είναι ότι τα συναισθήματα αμβλύνουν τη σκέψη. Ο σωστά σκεπτόμενος πρέπει να είναι ψυχραιμος και ανεξάρτητος και να μην επηρεάζεται από τα συναισθήματα. Πρέπει να είναι αντικειμενικός και να θεωρεί τα γεγονότα μόνα τους, άσχετα με τις συναισθηματικές του ανάγκες.

Υπάρχει δυνατό συναισθηματικό υπόβαθρο, όπως ο φόβος, ο θυμός, το μίσος, η υποψία, η ζήλια ή η αγάπη. Αυτό το υπόβαθρο περιορίζει και χρωματίζει την αντίληψή μας. Ο σκοπός του κόκκινου καπέλου είναι να κάνει ορατό αυτό το υπόβαθρο, έτσι ώστε, να παρατηρηθεί η επιρροή του. Το συναισθηματικό αυτό υπόβαθρο μπορεί να είναι προσκολλημένο σε ένα άτομο ή σε μια κατάσταση.

Επίσης, το συναίσθημα ενεργοποιείται από την αρχική αντίληψη. Κάποιος αντιλαμβάνεται ότι προσβάλλεται από κάποιον άλλο και το όλο του σκεπτικό χρωματίζεται από αυτό το συναίσθημα. Το κόκκινο καπέλο δίνει στα άτομα την ευκαιρία να βγάλουν αυτά τα συναισθήματα στην επιφάνεια, αμέσως μόλις εμφανιστούν.

Για όσους έχουν δει την αξία της συναισθηματικής έκφρασης στη σκέψη, σε ένα συγκεκριμένο ζήτημα, το κόκκινο καπέλο, παρέχει ένα χρήσιμο μέσο νομιμοποίησης αυτών των συναισθημάτων. Αλλά μπορεί το κόκκινο καπέλο

να βγάλει συναισθήματα τα οποία πρέπει να μείνουν κρυμμένα:

Ένα ακόμη χαρακτηριστικό του κόκκινου καπέλου, όπως έχει ήδη αναφερθεί, είναι και η διαίσθηση. Η λέξη διαίσθηση χρησιμοποιείται διττά. Και οι δύο τρόποι είναι σωστοί, αλλά όσον αφορά την εγκεφαλική λειτουργία, είναι εντελώς διαφορετικοί. Η διαίσθηση μπορεί να χρησιμοποιηθεί ως απότομο προαίσθημα. Αυτό σημαίνει ότι κάτι που το αντιλαμβανόμαστε με έναν τρόπο, αρχίζουμε να το αντιλαμβανόμαστε με άλλον.

Η άλλη χρήση της διαίσθησης είναι η άμεση κατανόηση μιας κατάστασης. Είναι αποτέλεσμα σύνθετης κρίσης, βασισμένης στην εμπειρία, μια κρίση που ίσως να μην εκφράζεται με λέξεις. Η διαίσθηση, το συναίσθημα και το προαίσθημα είναι κοντά. Το συναίσθημα είναι μια υπόθεση βασισμένη στη διαίσθηση.

Πως χειριζόμαστε το συναίσθημα και τη διαίσθηση;

Πρώτα απ' όλα, τα νομιμοποιούμε με το κόκκινο καπέλο, που μας επιτρέπει να ζητήσουμε συναισθήματα και να τα εκφράσουμε σαν σωστό μέρος της σκέψης. Ίσως τα συναισθήματα και η διαίσθηση θα έπρεπε να έχουν διαφορετικά καπέλα, αλλά αυτό θα έκανε πιο δύσκολα τα πράγματα. Μπορεί κάποιος να τα χειριστεί μαζί, κάτω από τον τίτλο «συναισθήματα», αν και η φύση του ενός διαφέρει από του άλλου.

Θα ήταν δύσκολο να κάνουμε μια μεγάλη επένδυση, με βάση ένα προαίσθημα. Η διαίσθηση μπορεί να παίξει το ρόλο του συμβούλου. Αν ο σύμβουλος ήταν αξιόπιστος στο παρελθόν, τον εμπιστεύεται κάποιος περισσότερο. Αυτό ισχύει και με τη διαίσθηση. Μπορεί κανείς να κερδίσει, αλλά και να χάσει. Αν όμως τις περισσότερες φορές είχε κανείς θετικά αποτελέσματα, τότε την εμπιστεύεται.

Τα συναισθήματα του κόκκινου καπέλου πρέπει να δείχνονται οποτεδήποτε σε μια συνάντηση. Πρέπει οπωσδήποτε κάποιος να φορέσει το κόκκινο καπέλο για να

θυμώσει; Δεν μπορεί να εκφράσει συναισθήματα με την όψη ή τον τόνο της φωνής του;

Κανονικά τα συναισθήματα χρειάζονται χρόνο τόσο για να συγκεντρωθούν, όσο και για να εξαφανιστούν. Υπάρχει το μίσος, αλλά και η συγχώρεση. Προσβαλλόμαστε, αλλά και προσβάλλουμε. Το κόκκινο καπέλο επιτρέπει σε κάποιον να ενεργοποιήσει και να απενεργοποιήσει το συναίσθημα.

Επειδή το κόκκινο καπέλο προσδίδει και ορισμένη συναισθηματική διέξοδο για τα αισθήματα και τα συναισθήματα, δεν χρειάζεται να εισβάλλει κανείς σε κάθε σημείο. Οποιοσδήποτε έχει την ανάγκη να είναι συναισθηματικός, έχει έναν ορισμένο τρόπο να το κάνει. Δεν χρειάζεται να προσπαθούμε να μαντέψουμε τα συναισθήματα των άλλων, τους ρωτάμε ευθέως.

3.2.1. ΠΩΣ ΧΡΗΣΙΜΟΠΟΙΟΥΜΕ ΤΑ ΣΥΝΑΙΣΘΗΜΑΤΑ

Όταν πλέον τα συναισθήματα είναι ορατά με τη βοήθεια του κόκκινου καπέλου, γίνεται προσπάθεια να τα εξερευνήσουμε, ακόμη και να τα αλλάξουμε. Η σκέψη μπορεί να αλλάξει τα συναισθήματα. Όχι το λογικό μέρος, αλλά την αντίληψη. Αν δούμε κάτι διαφορετικά, τα συναισθήματά μας ίσως αλλάξουν με την διαφορετική αντίληψη.

Συναισθήματα που εκφράζονται, μπορούν να παρέχουν ένα συνεχές υπόβαθρο για σκέψη ή συζήτηση. Κατά καιρούς είναι καλό να δοκιμάζουμε διαφορετικό συναισθηματικό υπόβαθρο, για να δούμε πως θα ήταν τα πράγματα διαφορετικά.

3.2.2. Η ΓΛΩΣΣΑ ΤΩΝ ΣΥΝΑΙΣΘΗΜΑΤΩΝ

Το δυσκολότερο πράγμα με το κόκκινο καπέλο είναι να αντισταθεί κανείς στον πειρασμό, να δικαιολογήσει ένα συναίσθημα που εκφράζει. Τέτοια δικαιολόγηση μπορεί να

είναι αληθής ή ψευδής. Και στις δύο περιπτώσεις το κόκκινο καπέλο, το καθιστά μη απαραίτητο.

Η κρατούσα αντίληψη από την παιδική ηλικία είναι να απολογείται κανείς για συναισθήματα, επειδή δεν είναι μέρος της λογικής σκέψης. Γι αυτό τείνουμε να τα μεταχειριζόμαστε σαν προέκταση της λογικής. Αν δε συμπαθούμε κάποιον, θα πρέπει να υπάρχει ένας καλός λόγος γι αυτό. Αν μας αρέσει μια εργασία, πρέπει να βασίζεται στη λογική. Το κόκκινο καπέλο μας απελευθερώνει από τέτοιες υποχρεώσεις.

Αυτό σημαίνει ότι κάποιος είναι ελεύθερος να έχει ό,τι προκαταλήψεις θέλει; Δεν υπάρχει τεράστιος κίνδυνος με αυτό; Αντιθέτως, υπάρχει μεγαλύτερος κίνδυνος με προκαταλήψεις βασισμένες στη λογική, απ' ό,τι στο συναίσθημα.

3.3. ΤΟ ΚΙΤΡΙΝΟ ΚΑΠΕΛΟ

Το κίτρινο καπέλο δηλώνει την ηλιοφάνεια, την αισιοδοξία. Ένας σκεπτόμενος υπό το κίτρινο καπέλο, προσπαθεί να δει πως θα βάλει μια ιδέα σε εφαρμογή.

Πρέπει να αναπτύξουμε ευαισθησία στην αξία. Δηλαδή να είμαστε τόσο ευαίσθητοι στην αξία όσο και στον κίνδυνο. Αυτή είναι μια συνήθεια που πρέπει να αναπτυχθεί.

Το κίτρινο καπέλο έχει μεγάλη αξία, γιατί αναγκάζει τους ανθρώπους να ψάξουν την αξία. Μερικές φορές κρύβονται εκπλήξεις κάτω από το κίτρινο καπέλο. Κάτι που δε φαίνεται ενδιαφέρον, ξαφνικά αποκτά μεγάλη αξία. Ακόμη και οι πιο απεχθείς ιδέες, μπορεί να έχουν αξία αν ψάξουμε καλά.

Το κίτρινο καπέλο πρέπει να βασίζεται στη λογική. Πρέπει να δίνεται λόγος για την αξία ενός πράγματος. Το κίτρινο καπέλο είναι μια κρίση και δε βασίζεται στη φαντασία.

Το να είναι κανείς θετικός είναι μια επιλογή. Μπορούμε να επιλέξουμε να δούμε τα πράγματα θετικά. Μπορούμε να ψάξουμε για πλεονεκτήματα.

Η αρνητική σκέψη μας προστατεύει από λάθη, παράτολμες ενέργειες και κινδύνους. Η θετική σκέψη πρέπει να είναι ένα μείγμα περιέργειας, ευχαρίστησης, απληστίας και επιθυμίας να πραγματοποιήσουμε. Δε μπορούμε να είμαστε σίγουροι για το τι θα συμβεί στο μέλλον, όπως είμαστε σίγουροι για το παρελθόν, αλλά μπορούμε να προβλέψουμε. Αρχίζουμε να κάνουμε κάτι, γιατί αξίζει τον κόπο. Είναι η αξιολόγηση αυτής της αξίας, που παρέχει τη θετική πλευρά της θετικής υπόθεσης. Ακόμη και όταν εξετάζουμε κάτι που έχει συμβεί, μπορούμε να βγάλουμε μια θετική ερμηνεία.

Για λίγους ανθρώπους η θετικότητα είναι στη φύση τους. Οι περισσότεροι είναι θετικοί στις δικές τους ιδέες, γιατί

βλέπουν σε αυτές κάτι από τον εαυτό τους. Το ενδιαφέρον αποτελεί κίνητρο για θετική σκέψη.

Το κίτρινο καπέλο δε χρειάζεται να περιμένει τέτοια κίνητρα. Μπορεί να ισχυριστεί ότι, αν μια θετική πλευρά δεν είναι προφανής, ίσως να μην αξίζει και πολλά. Υπάρχουν πολλά καλά πράγματα που δεν είναι εμφανή στην αρχή.

3.4. ΤΟ ΜΠΛΕ ΚΑΠΕΛΟ

Η σκέψη του μπλε ουρανού πάνω μας. Το μπλε καπέλο είναι σαν τον μαέστρο μιας ορχήστρας. Ο μαέστρος κάνει το καλύτερο δυνατό με την ορχήστρα του και ότι κάνει γίνεται τη σωστή στιγμή. Το μπλε καπέλο είναι για τη διαχείριση της σκέψης. Είναι για την οργάνωση της σκέψης. Είναι για τον λειτουργικό της έλεγχο.

Χρησιμοποιώντας ένα μπλε καπέλο στο ξεκίνημα μιας συνάντησης, προσδιορίζουμε την κατάσταση. Το μπλε καπέλο ίσως οδηγεί σε διαφορετικούς ορισμούς του προβλήματος, εκθέτει τον σκοπό της σκέψης και αυτό που έχει επιτευχθεί.

Κάτω από ένα μπλε καπέλο υπάρχει αυτό που η σειρά των άλλων καπέλων ορίζει. Ίσως επίσης προσδιορίζει μια άλλη λειτουργία της σκέψης, ακόμη κι όταν τα άλλα καπέλα δε χρησιμοποιούνται. Το μπλε καπέλο θέτει τη «στρατηγική» της σκέψης.

Κατά τη διάρκεια της συνάντησης, το μπλε καπέλο, κρατά την πειθαρχία και εξασφαλίζει αυτό που οι άνθρωποι κρατούν στο κάθε καπέλο, το συγκεκριμένο την κάθε στιγμή. Επίσης, αναγγέλλει την αλλαγή των καπέλων.

Τυπικά, το μπλε καπέλο είναι φτιαγμένο για τον καθοδηγητή της συνάντησης. Αυτός είναι ένας μόνιμος ρόλος. Ακόμη, κατά τη διάρκεια μια συνάντησης, καθένας μπορεί να κάνει προτάσεις, και όχι μόνο ο καθοδηγητής με το μπλε καπέλο. Στο τέλος της συνάντησης, το μπλε καπέλο, ρωτάει για τα αποτελέσματα της συνάντησης. Αυτά μπορεί να είναι σε μορφή μιας έκθεσης, ένα συμπέρασμα, μια απόφαση, μια λύση, κ.λ.π..

Το μπλε καπέλο αναγνωρίζει την πρόοδο που έχει γίνει. Κάτω από το τελικό μπλε καπέλο μπορούν να οριστούν τα επόμενα βήματα. Αυτά μπορεί να είναι βήματα δράσης ή ακόμη, σκέψεις για κάποια σημεία.

Το μπλε καπέλο είναι ένα καπέλο ελέγχου. Ο σκεπτόμενος με το μπλε καπέλο οργανώνει αυτό που σκέφτεται, μόνος του. Η σκέψη του μπλε καπέλου είναι αυτή που χρειάζεται για να εξερευνηθεί το θέμα. Το μπλε καπέλο ζητά τη χρήση των άλλων καπέλων.

Το μπλε καπέλο ορίζει τα θέματα πάνω στα οποία θα κατευθυνθεί η συζήτηση. Θέτει τα θέματα. Ορίζει τα προβλήματα και θέτει ερωτήσεις.

Το μπλε καπέλο είναι υπεύθυνο για περιλήψεις και συμπεράσματα. Αυτό μπορεί να συμβεί από στιγμή σε στιγμή στη συνάντηση, ακόμη και στο τέλος. Το μπλε καπέλο ανιχνεύει τη σκέψη και εξασφαλίζει αυτό που οι κανόνες του «παιχνιδιού» ορίζουν. Σταματά τις διαφωνίες και επιμένει στον συγκεκριμένο τύπο σκέψης. Το μπλε καπέλο επιβάλλει την πειθαρχία.

Το μπλε καπέλο μπορεί να χρησιμοποιηθεί επίσης για τυχαίες παρεμβάσεις, τις οποίες ζητά ένα άλλο καπέλο. «Μπορεί να χρησιμοποιηθεί για να ανεβάσει σκαλοπάτι σκαλοπάτι, τη σειρά της λειτουργίας της σκέψης, η οποία ακολουθείται, όπως ο χορός ακολουθεί τη χορογραφία», όπως ο Edward de Bono υποστηρίζει.

Τέλος, όταν ο συγκεκριμένος ρόλος του μπλε καπέλου ορίζεται για ένα πρόσωπο, είναι ακόμη πιθανό ο καθένας να προσφέρει σχόλια και συμβουλές.

3.5. ΤΟ ΜΑΥΡΟ ΚΑΠΕΛΟ

Το μαύρο καπέλο είναι το πιο χρησιμοποιημένο απ' όλα. Είναι ίσως το πιο σημαντικό. Εστιάζει στην προσοχή. Μας αποτρέπει από το να κάνουμε πράγματα παράνομα, επικίνδυνα, μη κερδοφόρα, μολυσματικά, κ.λ.π..

Είναι το καπέλο της επιβίωσης. Πρέπει να ξέρουμε τι να αποφύγουμε. Πρέπει να ξέρουμε τι δεν θα αποδώσει. Μια επιπολαιότητα και αφανιζόμαστε, όσο δημιουργικοί και αν είμαστε.

Για παράδειγμα, το φαγητό είναι υπέροχο, είναι απαραίτητο για τη ζωή. Το πολύ φαγητό όμως παχαίνει και δημιουργεί προβλήματα υγείας. Αυτό δεν είναι λάθος του φαγητού, αλλά της υπερβολικής κατανάλωσής του.

Παρομοίως, υπάρχουν άνθρωποι που χρησιμοποιούν υπερβολικά το μαύρο καπέλο και σπαταλούν τη ζωή τους ψάχνοντας να βρουν λάθη. Το λάθος δεν είναι στο μαύρο καπέλο, αλλά στην υπερβολική ή κακή χρήση του.

Μια από τις μεγάλες αξίες της μεθόδου «Τα Έξι Σκεπτόμενα Καπέλα», είναι ότι υπάρχει συγκεκριμένη χρονική στιγμή που ο καθένας καλείται να είναι προσεκτικός, επιφυλακτικός και επικριτικός.

Κάτω από το μαύρο καπέλο, ο εγκέφαλος ευαισθητοποιείται να ψάξει πιθανό κίνδυνο, προβλήματα και εμπόδια. Η επικέντρωση είναι στο γιατί κάτι δεν πάει καλά ή δεν είναι το σωστό.

Μια πολύ σημαντική λειτουργία του μαύρου καπέλου είναι η αξιολόγηση του ρίσκου. Όλες οι προτεινόμενες πράξεις θα γίνονται στο μέλλον. Αυτή είναι η διαφορά της ακαδημαϊκής με την πραγματική σκέψη. Στην ακαδημαϊκή σκέψη κάποιος περιγράφει, αναλύει και δίνει εξηγήσεις. Στην πραγματική σκέψη υπάρχει κάποια δράση, η λειτουργικότητα.

Είναι ευκολότερο να είναι κάποιος επικριτικός, παρά εποικοδομητικός. Είναι δύσκολο να φτιάχνει κανείς μια καρέκλα, αλλά να την κριτικάρει είναι ευκολότερο.

Το μαύρο όμως καπέλο, είναι πιο εύκολο από το κίτρινο. Υπάρχει ένας φυσικός μηχανισμός στον εγκέφαλο, που μας βοηθάει να αποφύγουμε κινδύνους. Γι αυτό και οι άνθρωποι χρησιμοποιούν πιο εύκολα το μαύρο καπέλο από το κίτρινο.

Κάποιοι άνθρωποι έχουν παρεξηγήσει το μαύρο καπέλο και το έχουν δει ως το κακό καπέλο.

Αντίθετα, το μαύρο καπέλο είναι το πιο πολύτιμο απ' όλα και στην ουσία το πιο χρησιμοποιημένο. Όταν κάποιος χρησιμοποιεί το μαύρο καπέλο, σημαίνει ότι είναι προσεκτικός και επιφυλακτικός. Επισημαίνει δυσκολίες, κινδύνους και πιθανά προβλήματα. Αποτρέπει από λάθη, υπερβολές και ανοησίες.

3.6. ΤΟ ΠΡΑΣΙΝΟ ΚΑΠΕΛΟ

Το πράσινο καπέλο είναι το καπέλο της ενέργειας. Η σκέψη της βλάστησης. Η σκέψη της ανάπτυξης. Η σκέψη των νέων εργασιών. Το πράσινο καπέλο είναι το δημιουργικό καπέλο.

Κάτω από το πράσινο καπέλο ανακαλύπτουμε νέες ιδέες. Κάτω από το πράσινο καπέλο αναφέρουμε επιλογές και εναλλακτικές λύσεις. Αυτές συμπεριλαμβάνουν προηγούμενες εναλλακτικές λύσεις και καινούριες. Κάτω από το πράσινο καπέλο ψάχνουμε να τροποποιήσουμε και να αποδείξουμε προτεινόμενες ιδέες.

Η αξία του πράσινου καπέλου είναι ότι μπορεί μια συγκεκριμένη στιγμή να αναγκάσει κάποιον να κάνει μια δημιουργική προσπάθεια. Όταν το πράσινο καπέλο χρησιμοποιείται, ο καθένας αναμένεται να κάνει μια δημιουργική προσπάθεια, ή αλλιώς δεν μιλάει καθόλου. Έτσι, επειδή οι άνθρωποι δεν μπορούν συνήθως χωρίς να μιλήσουν, κάνουν μια δημιουργική προσπάθεια.

Η ιδέα της προσδοκίας, είναι επίσης πολύ σημαντική. Οι άνθρωποι είναι πολύ καλοί στο να κάνουν αυτό που οι άλλοι προσδοκούν από αυτούς. Οι άνθρωποι είναι πολύ καλοί στο να «παίζουν» κάτι, το οποίο πιστεύουν πως είναι σωστό. Το αποτέλεσμα είναι, οι άνθρωποι που ποτέ δεν θεώρησαν τους εαυτούς τους δημιουργικούς, να αρχίσουν να κάνουν δημιουργική προσπάθεια. Η εμπιστοσύνη τους αυξήθηκε και σύντομα έγιναν τόσο δημιουργικοί, όσο και οι άλλοι.

Κάτω από το πράσινο καπέλο επιτρέπεται να αναφέρει κάποιος πιθανότητες. Οι πιθανότητες παίζουν σημαντικό ρόλο στη σκέψη, απ' όσο οι περισσότεροι άνθρωποι πιστεύουν. Χωρίς πιθανότητες δε μπορεί κάποιος να κάνει πρόοδο.

«Αυτοί που πιστεύουν ότι η πρόοδος προέρχεται από την ανάλυση των πληροφοριών και από τα βήματα της λογικής αφαίρεσης, είναι τελείως λάθος. Χωρίς το πλαίσιο

των πιθανοτήτων δε μπορούμε να δούμε την πληροφορία με νέους τρόπους», σύμφωνα με τον Edward de Bono.

Το πράσινο καπέλο χρησιμοποιείται επίσης, για να υπερνικήσει κάποιες από τις δυσκολίες, που συναντάμε κάτω από το μαύρο καπέλο. Το πράσινο καπέλο ίσως προτείνει την τροποποίηση μιας ιδέας, για να αποφύγει τις δυσκολίες. Ίσως προτείνει την ανάγκη, για μια πρόσθετη ιδέα.

Αν το πράσινο καπέλο παράγει πολλές ιδέες και πιθανότητες, ίσως δεν υπάρχει αρκετός χρόνος σε μια συνάντηση, για να εξεταστούν όλες. Το κόκκινο καπέλο ίσως χρησιμοποιείται τότε, για να επιλέξει αυτές τις ιδέες και να τις ταιριάζει σε ένα συγκεκριμένο πλαίσιο.

4. «Ο ΜΑΝΔΥΑΣ ΤΟΥ ΕΙΔΙΚΟΥ» ΤΗΣ DOROTHY HEATHCOTE

Η Dorothy Heathcote και ο Gavin Bolton, είναι και οι δύο καινοτόμοι και με επιρροή εκπαιδευτές. Και οι δύο είναι γνωστοί για τη συνεισφορά τους στην εκπαίδευση και το δράμα, αλλά τώρα προχωράνε πιο πέρα από τις ανησυχίες των εκπαιδευτικών και των καθηγητών δράματος. Προτείνουν μια καινούρια προσέγγιση στο καταστατικό, που είναι σκόπιμη, διαλογική, που χειραφετεί και είναι μεταφορική. Οι μαθητές που μαθαίνουν τη μέθοδο «Ο Μανδύας του Ειδικού» της Dorothy Heathcote, είναι σε μια ενεργό κατάσταση προσοχής, σε μια σειρά από εργασίες και σχέδια. Αρχίζουν να παράγουν τη δική τους γνώση. Αυτή η γνώση απορροφάται από γόνιμο έδαφος. «Ο Μανδύας του Ειδικού» είναι ένα σπάνιο παράδειγμα διδασκαλίας, που βασίζεται στην «ενσωμάτωση». Για την ανάπτυξη αυτής της προσέγγισης η Dorothy Heathcote προτείνει ένα παράδοξο. Η διδασκαλία είναι αυθεντική και το πετυχαίνει αυτό μέσα από ένα μεγάλο ψέμα, αφού λειτουργεί μέσα σε ένα δυνατό φανταστικό περιεχόμενο, που δημιουργήθηκε μέσα από τους εσωτερικούς δραματικούς κανόνες του χρόνου, του χώρου, του ρολού και της κατάστασης. Αυτή η πλαισιοποίηση είναι το κλειδί της αποτελεσματικότητάς της. Η σκέψη μέσα από μια κατάσταση παράγει νέα σκέψη. Ο καθοριστικός παράγοντας για την σκέψη των παιδιών είναι το πλαίσιο μέσα στο οποίο τίθεται η εργασία. Με τον «Μανδύα του Ειδικού», τα προβλήματα και οι προκλήσεις προκύπτουν μέσα από ένα περιεχόμενο που λειτουργεί σαν κίνητρο και είναι κατανοητό. Η φαντασία είναι απαραίτητη σ' αυτόν τον τρόπο σκέψης, στις συμβολικές και επικοινωνιακές εργασίες που προκύπτουν από τη δουλειά. Ανακαλύπτουν εναλλακτικούς τρόπους δράσης, εναλλακτικές εργασίες και λύσεις, και η

φαντασία είναι η καρδιά αυτού του πολύπλοκου τρόπου διδασκαλίας.

Αν και «Ο Μανδύας του Ειδικού» δε δίνει έμφαση στις δραματικές ρίζες του, ο σκοπός του είναι ο ίδιος με το θέατρο. Προσελκύει την προσοχή των παιδιών και απαιτεί από αυτά όχι μόνο να ξαναπαιξουν και να επαναλάβουν την υπαρκτή κατανόηση, αλλά και να δουν τον κόσμο με καινούριο τρόπο. Οτιδήποτε συμβαίνει μέσα στο περιεχόμενο της δουλειάς, είναι σημαντικό. Υπάρχει αναπτυγμένη αίσθηση του κοινού στη δουλειά και την ευρύτερη κοινωνία, στην οποία λογοδοτούν οι μαθητές. Το παιχνίδι των ρόλων, είναι ακατάλληλος όρος για το είδος της δέσμευσης που απαιτείται. Τα παιδιά μεγαλώνουν μέσα στους ρόλους τους, με τρόπο που απέχει πολύ από τον λειτουργικό, αφού αναπτύσσεται η ταυτότητά τους και η ικανότητά τους σε ό,τι αναλαμβάνουν να φέρουν εις πέρας.

Δεν πρέπει να παραβλέψουμε την κοινωνική διάσταση αυτού του είδους της διδασκαλίας. Η μάθηση επιτυγχάνεται καλύτερα μέσα σε μια υποστηρικτική και συνεργάσιμη κοινωνία. Εδώ, οι μαθητές δουλεύουν σε ομάδες και συνεργάσιμα περιβάλλοντα που περιμένουν τις προκλήσεις που θα αντιμετωπίσουν στη ζωή. «Ο Μανδύας του Ειδικού» καθιερώνει μια υποστηρικτική και αντανακλαστική κοινωνία, μέσα από ένα σχέδιο σχέσεων και ένα δίκτυο καθηκόντων, όλα ενσωματωμένα σε ένα ευέλικτο περιεχόμενο», σύμφωνα με τη Dorothy Heathcote. Ζητείται από τους μαθητές να ρωτήσουν, να διαπραγματευτούν, να συμβιβαστούν, να πάρουν πρωτοβουλίες, να συνεργαστούν, όλα αυτά σε μια προσπάθεια πέρα από τους εαυτούς τους. Οι ενέργειές τους επικεντρώνονται λιγότερο στις συναλλαγές και περισσότερο, στο να ολοκληρωθούν οι υποχρεώσεις και να αναπτύξουν μια συνείδηση της γλώσσας τους και των κατορθωμάτων τους. Είναι ενεργοί στη διαδικασία της μάθησης, κοινωνικά και κινητικά. Εκφράζουν την κατανόησή

τους στην ποικιλία των υποχρεώσεών τους και αντανακλούν πάνω στις αντιλήψεις τους μέσα και έξω από το περιεχόμενο.

Οι μαθητές κινητοποιούνται και ενδυναμώνονται από τη γνώση ότι είναι μαθητές. Στον «Μανδύα του Ειδικού», η γνώση μοιράζεται σε όλη την ομάδα και το δάσκαλο. Ο δάσκαλος, επίσης θεωρείται μέλος της ομάδας, του οποίου η δέσμευση και το κουράγιο, οι ικανότητες και η κατανόηση, είναι απαραίτητα να ωθήσουν την εμπειρία μπροστά. Ο ρόλος κλειδί του καθηγητή, είναι να διατηρήσει τη μαθησιακή εμπειρία και να στηρίξει και να προκαλέσει τους μαθητές μέσα σ' αυτή. Καθώς οι δάσκαλοι θα δουλεύουν με αυτή τη μέθοδο, θα αρχίσουν να κατανοούν περισσότερο τις δικές τους μαθησιακές διαδικασίες. Σαν αποτέλεσμα, είναι πιθανό να γίνουν περισσότερο ευαίσθητοι και γνώστες των τρόπων μάθησης των μαθητών τους. Όλη η επιτυχία της μάθησης στηρίζεται στη δυνατότητα του μαθητή να φέρει σχετικές πληροφορίες για να λύσει ένα πρόβλημα και να αποκτήσει περισσότερες εμπειρίες, σαν αποτέλεσμα της αντιμετώπισης και επίλυσης του προβλήματος. Στον «Μανδύα του ειδικού» οι πρωταρχικές γνώσεις των μαθητών και οι εμπειρίες γίνονται έγκυρες και το πλαίσιο αναφοράς τους μεγαλώνει.

Αυτή η προσέγγιση προκαλεί περισσότερες βασικές ιδέες για τη φύση της διδασκαλίας. Πολλοί εκπαιδευτικοί αναγνωρίζουν τα λάθη στην τωρινή μας προσέγγιση στην εκπαίδευση. Η πολυπλοκότητα των ικανοτήτων, χωρίς περιεχόμενο, η εμμονή με τη μέτρηση, η έλλειψη πρόκλησης, η μετάδοση ενός μόνο τρόπου διδασκαλίας, είναι πρακτικές που εμφανώς αποτυγχάνουν. Αντ' αυτού η Dorothy Heathcote υποθέτει ότι η εκπαίδευση μπορεί να πάει πολύ πιο μακριά. Οι μαθητές βελτιώνονται μέσα από προκλήσεις, από προβλήματα που φέρουν εις πέρας και παίρνουν ορθότερες αποφάσεις από θέσεις αυξημένης εξουσίας και γνώσης. Από τη σταθερή βάση που παρέχει ο

καθηγητής, οι μαθητές σταδιακά αρχίζουν να ελέγχουν το φανταστικό περιεχόμενο, έναν έλεγχο που έχουν κερδίσει σε ένα πλαίσιο που έχουν δημιουργήσει. Γίνονται ειδικοί στο να μαθαίνουν.

Οι 4 αρχές της Dorothy Heathcote:

1. Όταν εκπαιδεύεις καθηγητές πρέπει να κάνεις μάθημα και σε παιδιά, για να εξασκείσαι σε αυτά που ζητάς από τους άλλους να κάνουν.
2. Το δράμα πρέπει να γίνει μια έννοια σημαντική.
3. Το δράμα λειτουργεί καλύτερα όταν ολόκληρη η τάξη συνεισφέρει στον ορισμό μιας έννοιας.
4. Η ευθύνη του καθηγητή είναι να ενδυναμώσει τα παιδιά, και ο πιο πρόσφορος τρόπος για να γίνει αυτό, είναι να παίξει ένα διευκολυντικό ρόλο.

Για να θέσει σε εφαρμογή ο καθηγητής τον «Μανδύα του Ειδικού», πρέπει να ακολουθήσει κάποιες γενικές οδηγίες.

Το θέμα πρέπει να παρουσιαστεί αποτελεσματικά. Αυτό γίνεται συχνά με τη βοήθεια ενός διαγράμματος, ενός χάρτη ή μιας εικόνας. Ο συνδυασμός του οπτικού με το γλωσσικό κώδικα, που αποφεύγει να έχει συμβουλευτικό τόνο, είναι η αρχή για ένα αποτελεσματικό πλαίσιο της επίλυσης προβλήματος.

Η λέξη «εάν...» ή ο υπαινιγμός αυτής της λέξης, πρέπει να παρουσιαστεί νωρίς, επειδή ίσως μερικά παιδιά νομίζουν ότι οι προτάσεις για δουλειά είναι πραγματικές.

Ο τόνος με τον οποίο ο δάσκαλος μιλάει, πρέπει να επιλέγεται προσεκτικά, ανάλογα με τη συμπεριφορά και την ηλικία των παιδιών της τάξης.

Το πλαίσιο της δύναμης να λειτουργεί κανείς, πρέπει να τίθεται ευθέως και σαφώς. Για παράδειγμα, ας υποθέσουμε ότι η τάξη μας από μαθητές έχει δείξει μεγάλο ενδιαφέρον για την απεργία του προσωπικού ασθενοφόρων, και για το ότι μπορούμε να δούμε τη σχετικότητά του, στο

καταστατικό. Τότε είναι δυνατό, να τους δώσουμε έναν ρόλο, σαν μέλη της Υπηρεσίας Διαμεσολάβησης και Συμβουλευτικής, ένα σώμα που ασχολείται με τη βιομηχανική ανάπτυξη, στη Μ. Βρετανία.

Β' ΕΡΕΥΝΗΤΙΚΟ ΜΕΡΟΣ

1. ΓΕΝΙΚΑ

Στο ερευνητικό μέρος αυτής της εργασίας θα αναφερθεί αναλυτικά όλη η διαδικασία που ακολουθήθηκε κατά τη διάρκεια της έρευνας.

Κύριος στόχος αυτής της έρευνας, στο πρώτο μέρος, ήταν να ελέγξει κατά πόσο η τεχνική επίλυσης προβλήματος, τα «Έξι Σκεπτόμενα Καπέλα» του Edward de Bono, είναι δυνατό να εφαρμοστεί σε παιδιά προσχολικής ηλικίας. Ένας ακόμη στόχος, στο δεύτερο μέρος, ήταν να ελέγξει και την εφαρμογή της τεχνικής επίλυσης προβλήματος «Ο Μανδύας Του Ειδικού» της Dorothy Heathcote, στα νήπια.

Το δείγμα στο οποίο εφαρμόστηκαν και οι δύο τεχνικές - μέθοδοι, ήταν 45 παιδιά ηλικίας 4 - 6 ετών (νήπια και προνήπια) από 3 διαφορετικά νηπιαγωγεία σε 3 διαφορετικά κοινωνικά περιβάλλοντα (αγροτική, ημιαστική και αστική περιοχή). Οι συμμετέχοντες δεν επιλέχθηκαν συγκεκριμένα, έτσι ώστε να καλύπτουν τα παραπάνω κοινωνικά περιβάλλοντα, αλλά η επιλογή τους ήταν εντελώς τυχαία.

Η τεχνική που ακολουθήθηκε σε γενικές γραμμές ήταν η συζήτηση με τα παιδιά για ένα συγκεκριμένο θέμα που χρειαζόταν επίλυση. (Το είδος του μαγαζιού που θέλουν να ανοιχθεί από την συγγράφουσα, στο χωριό τους ή στη γειτονιά τους και ο τρόπος με τον οποίο θα οργανωθεί). Χρησιμοποιήθηκε η μέθοδος του Edward de Bono, τα «Έξι Σκεπτόμενα Καπέλα» και συγκεκριμένα τα τέσσερα από τα έξι (άσπρο, κίτρινο, κόκκινο και μπλε). Τα παιδιά τις ιδέες τους, πάνω στο πρόβλημα αυτό, τις απεικόνισαν στις ζωγραφιές τους.

Στη συνέχεια, τα παιδιά αναλαμβάνουν ρόλους και δραματοποιούν την λύση που δόθηκε στο συγκεκριμένο θέμα. Κι εδώ χρησιμοποιήθηκε η τεχνική της Dorothy Heathcote, «Ο Μανδύας του Ειδικού».

Κατά τη διάρκεια της έρευνας οι διάλογοι μεταξύ των παιδιών και της ερευνήτριας μαγνητοφωνήθηκαν, οι ιδέες των παιδιών, όπως αναφέρθηκε και παραπάνω, απεικονίστηκαν στις ζωγραφιές τους και τέλος η δραματοποίηση βιντεοσκοπήθηκε.

Τα συμπεράσματα αυτής της έρευνας ήταν ότι τελικά τόσο η μέθοδος του Edward de Bono όσο και της Dorothy Heathcote μπορούν να εφαρμοστούν και στα παιδιά προσχολικής ηλικίας για την επίλυση ενός προβλήματος, με μια μικρή παρότρυνση ή καθοδήγηση πάντα.

Ο ενθουσιασμός των παιδιών ήταν εμφανής καθ' όλη τη διάρκεια της έρευνας σε όλα τα νηπιαγωγεία.

2. ΟΙ ΤΕΧΝΙΚΕΣ «ΤΑ ΕΞΙ ΣΚΕΠΤΟΜΕΝΑ ΚΑΠΕΛΑ» ΚΑΙ «Ο ΜΑΝΔΥΑΣ ΤΟΥ ΕΙΔΙΚΟΥ» ΣΤΟ ΝΗΠΙΑΓΩΓΕΙΟ

2.1. ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Στο πρώτο μέρος της έρευνας χρησιμοποιήθηκε η τεχνική επίλυσης προβλήματος του Edward de Bono «Τα Έξι Σκεπτόμενα Καπέλα». Σύμφωνα με την τεχνική αυτή τα παιδιά φορούν καπέλα διαφόρων χρωμάτων με μια συγκεκριμένα πάντα σειρά και προσπαθούν να βρουν λύσεις στο πρόβλημα που τους έχει θέσει η ερευνήτρια.

Στη συγκεκριμένη έρευνα το πρόβλημά μας ήταν το «στήσιμο» ενός μαγαζιού και η οργάνωσή του, το οποίο τα παιδιά θεωρούν ότι χρειάζεται στο χωριό τους ή στη γειτονιά τους αντίστοιχα.

Η βιβλιογραφία που χρησιμοποιήθηκε ήταν του Edward de Bono το βιβλίο, «Six Thinking Hats». Σύμφωνα μ' αυτό η χρήση των καπέλων διαφόρων χρωμάτων καθοδηγεί τη σκέψη -στη συγκεκριμένη περίπτωση των παιδιών - στην επίλυση του συγκεκριμένου προβλήματος. Τόσο η εξυπνάδα όσο η εμπειρία και η γνώση των παιδιών χρησιμοποιούνται πλήρως.

Επιπλέον, τα καπέλα βοηθάνε τον ερευνητή να μεθοδεύει τις ερωτήσεις του σε μια συγκεκριμένη διάσταση της σκέψης και να προωθεί καλύτερα τη διερεύνηση των παιδιών στο θέμα με το οποίο ασχολείται.

Ο σκοπός της έρευνας που πραγματοποιήθηκε ήταν να αποδειχθεί κατά πόσο η τεχνική επίλυσης προβλήματος του Edward de Bono μπορεί να εφαρμοσθεί σε παιδιά προσχολικής ηλικίας (4 με 6 χρόνων) και να αναπτύξει τη δημιουργικότητά τους.

Εκτός από τον περιορισμό στην ηλικία των παιδιών που μας ενδιαφέρει (4 με 6 χρόνων) δεν υπήρχε κάποιος άλλος

περιορισμός. Επιλέχθηκαν νηπιαγωγεία σε τρία διαφορετικά αστικά κέντρα (αγροτική, ημιαστική και αστική περιοχή), χωρίς όμως να υπάρχει κάποιος συγκεκριμένος λόγος που έγινε αυτή η επιλογή.

Η συγκεκριμένη έρευνα αποσκοπεί στην διερεύνηση της εφαρμογής της τεχνικής των 6 καπέλων στην προσχολική ηλικία και την ανάπτυξη της δημιουργικότητας των παιδιών μέσω αυτής. Επίσης, θέλουμε να ελέγξουμε κατά πόσο η τεχνική αυτή προωθεί την οργάνωση της σκέψης των παιδιών για τη διαχείριση και την επίλυση ενός συγκεκριμένου προβλήματος.

Στη συνέχεια ακολούθησε η τεχνική επίλυσης προβλήματος της Dorothy Heathcote «Ο Μανδύας του Ειδικού», σύμφωνα με την οποία, τα παιδιά αναλαμβάνουν ρόλους και τους παίζουν μέσα στη δραματοποίηση. Το θέμα της δραματοποίησης ήταν βέβαια το μαγαζί το οποίο θα ανοίξει στο χωριό ή στη γειτονιά τους.

Σύμφωνα με τη σχετική βιβλιογραφία το παιδί χρησιμοποιώντας τη φαντασία του μπορεί να αναλάβει ρόλους, να τους «παίξει» και να οδηγηθεί στην επίλυση κάποιου προβλήματος που το απασχολεί αυτό προσωπικά ή την τάξη του γενικότερα.

Σκοπός της παρούσας έρευνας είναι να αποδείξει, κατά πόσο η συγκεκριμένη τεχνική της Dorothy Heathcote «Ο Μανδύας του Ειδικού» είναι δυνατό να εφαρμοστεί σε παιδιά προσχολικής ηλικίας και να έχει αποτελέσματα.

2.2. ΜΕΘΟΔΟΣ

Το δείγμα το οποίο χρησιμοποιήθηκε στην έρευνα ήταν 45 παιδιά, ηλικίας 4 μέχρι 6 χρόνων (νήπια και προνήπια), από τρία διαφορετικά νηπιαγωγεία. Η επιλογή των παιδιών ήταν εντελώς τυχαία, με γνώμονα μόνον την ηλικία τους.

Η έρευνα πραγματοποιήθηκε, όπως αναφέρθηκε παραπάνω, σε τρία διαφορετικά νηπιαγωγεία, το Μάιο του 2004, σε απόσταση χρόνου μιας εβδομάδας το ένα από το άλλο, και διήρκησε δύο ημέρες σε κάθε νηπιαγωγείο. Το πρώτο νηπιαγωγείο ήταν το νηπιαγωγείο του Δήμου Αργαλαστής Πηλίου, του Νομού Μαγνησίας. Το δεύτερο νηπιαγωγείο ήταν του Δήμου Αρκαδίου του Νομού Ρεθύμνης Κρήτης. Τέλος, το τρίτο ήταν το 32^ο νηπιαγωγείο του Δήμου Βόλου.

Τα υλικά που χρησιμοποιήθηκαν σε όλα τα νηπιαγωγεία ήταν τα ίδια. Χαρτόνι κάνσον, 15 καπέλα από άσπρο κάνσον χαρτόνι, 15 από κίτρινο κάνσον χαρτόνι, 15 από κόκκινο κάνσον χαρτόνι, 1 από μπλε κάνσον χαρτόνι, λευκές κόλλες Α₄, μαρκαδόροι. Επίσης, χρησιμοποιήθηκε κασετόφωνο για τη μαγνητοφώνηση των διαλόγων μεταξύ των παιδιών, αλλά και μεταξύ παιδιών και ερευνήτριας, καθώς και φωτογραφική μηχανή για τη λήψη φωτογραφιών.

Τέλος, εκτός βέβαια από τη βιντεοκάμερα που χρησιμοποιήθηκε στη δραματοποίηση, χρησιμοποιήθηκαν υλικά του κάθε νηπιαγωγείου και συγκεκριμένα, κουτιά με παζλ, με μαρκαδόρους, με τουβλάκια, αυτοκινητάκια, βιβλία, κούκλες, δεινόσαυροι, κ.α. Σε ένα από τα νηπιαγωγεία υπήρχε και μια ψεύτικη ταμειακή μηχανή η οποία βοήθησε πολύ στην ταύτιση του παιδιού με το ρόλο του ταμία.

Η πορεία της έρευνας σε όλα τα νηπιαγωγεία, ήταν η εξής: Την πρώτη ημέρα η ερευνήτρια εμφανίσθηκε στην αίθουσα υποκρινόμενη κάποια που ενδιαφέρεται να ανοίξει κάποιο μαγαζί, στο χωριό ή στη γειτονιά που βρίσκεται το νηπιαγωγείο. Ρωτά τα παιδιά το είδος του μαγαζιού που

πιστεύουν ότι χρειάζεται το χωριό τους ή η γειτονιά τους αντίστοιχα. Ακούγονται πολλές ιδέες από την πλευρά των παιδιών, οι οποίες καταγράφονται στο κάνσον χαρτόνι. Κάποιες από τις επιλογές των παιδιών είναι το παγωτατζίδικο, το μανάβικο, το καφενείο, ο παιδότοπος, το σουβλατζίδικο, το περίπτερο και το παιχνιδάδικο. Στο τέλος επιλέγεται το είδος του μαγαζιού που θέλουν τα περισσότερα παιδιά. Και στις τρεις περιπτώσεις η επιλογή ήταν κοινή, δηλαδή, μαγαζί με παιχνίδια.

Στη συνέχεια, μοιράστηκαν στα παιδιά τα άσπρα καπέλα και τους ζητήθηκε να τα φορέσουν, ενώ η ερευνήτρια φόρεσε το μπλε καπέλο, του καθοδηγητή της έρευνας. Φορώντας τα, άρχισε η συζήτηση για την οργάνωση του μαγαζιού. Τα παιδιά ρωτήθηκαν πού πιστεύουν ότι πρέπει να γίνει αυτό το μαγαζί (συγκεκριμένο χώρο). Ακούστηκαν διάφορες ιδέες, όπως στην πλατεία του χωριού, στην αυλή του σχολείου, στην απέναντι αλάνα, αλλά και πιο γενικές, όπως «θα στρίψεις από δω πάνω, και μετά αριστερά, και θα βρεις ένα χώρο εκεί». Και στα τρία νηπιαγωγεία επιλέχθηκε τελικά ένας κενός χώρος, πάντα πολύ κοντά στο σχολείο.

Άλλο ένα ερώτημα που τέθηκε στα παιδιά ήταν, τι χρειάζεται για να χτισθεί το μαγαζί και πώς αυτά μπορούσαν να βοηθήσουν σ' αυτό. Και εδώ ακούστηκαν πολλές ιδέες, όπως ότι χρειάζονται κτίστες και διάφοροι άλλοι μάστορες, που μετά την παρέμβαση της ερευνήτριας, ανέφεραν αναλυτικά τις ειδικότητες, δηλαδή, ηλεκτρολόγοι, υδραυλικοί, μπογιατζήδες..... Πολλά μάλιστα από τα παιδιά πρότειναν τους μπαμπάδες τους γι' αυτές τις δουλειές. Τότε ζητήθηκε από τα παιδιά να ζωγραφίσουν στις λευκές κόλλες Α₄, πώς φαντάζονται το μαγαζί όταν χτισθεί (ως κτίριο). Τα παιδιά ζωγραφίζουν φορώντας ακόμη τα καπέλα.

Στη συνέχεια τους μοιράσθηκε και φόρεσαν το κίτρινο καπέλο. Τους ζητήθηκε να πουν τι άλλο χρειάζεται το μαγαζί, εκτός από τα παιχνίδια, για να λειτουργήσει. Τα

παιδιά είπαν ότι χρειάζονται πολλά ράφια και βιτρίνες για να τοποθετηθούν τα παιχνίδια, ώστε να τα βλέπουν. Επίσης ότι χρειάζεται ένα γραφείο και μια ταμειακή μηχανή, όπου θα κάθεται ο ταμίας του καταστήματος.

Τότε έφθασε η στιγμή που όλα τα παιδιά περίμεναν, αφού τους ζητήθηκε να πουν, τι παιχνίδια θα ήθελαν να έχει το μαγαζί. Οι ιδέες κι εδώ βέβαια ήταν πολλές. Κάποιες απ' αυτές ήταν οι εξής: κούκλες, καροτσάκια, δεινόσαυροι, γερανοί, τρακτέρ, παζλ, επιτραπέζια παιχνίδια, πλέι μομπίλ, τουβλάκια, σπαθιά και πιστόλια, κουζινικά, τάπες και κάρτες Yo gi O, αλλά και βιβλία, μαρκαδόροι, στυλό, πλαστελίνες. Μετά απ' αυτό ζητήθηκε από τα παιδιά να ζωγραφίσουν το μαγαζί από μέσα, τοποθετώντας στα ράφια τα παιχνίδια που το καθένα ήθελε.

Τη δεύτερη ημέρα, αφού προηγήθηκε μια κουβέντα για το θέμα που συζητήθηκε την προηγούμενη ημέρα, μοιράσθηκαν στα παιδιά τα κόκκινα καπέλα. Η ερευνήτρια τα ρώτησε ποιους βλέπουν να δουλεύουν στα διάφορα μαγαζιά όταν πηγαίνουν για ψώνια. Τα παιδιά έδωσαν και πάλι διάφορες απαντήσεις, όπως κοπέλες (πωλήτριες), τον ταμία και τον μαγαζάτορα. Πρόσθεσαν ότι αυτά τα άτομα τους μιλάνε και τα καλωσορίζουν ευγενικά στο μαγαζί. Στη συνέχεια ρωτήθηκαν τι πρέπει να κάνει ο ιδιοκτήτης για να γίνει γνωστό το μαγαζί του ώστε να έρθει ο κόσμος να ψωνίσει. Τα παιδιά είπαν ότι χρειάζονται αφίσες στους δρόμους, διαφημίσεις στην τηλεόραση και το ράδιο, αλλά και στις εφημερίδες.

Η τελευταία ερώτηση που τέθηκε στα παιδιά ήταν, τι κάνουν τα μαγαζιά την πρώτη ημέρα που ανοίγουν και έρχεται πολύς κόσμος. Αυτά απάντησαν ότι γίνεται γιορτή. Τότε η ερευνήτρια εξήγησε ότι αυτή η γιορτή ονομάζεται «εγκαίνια». Κάποια από τα παιδιά σχολίασαν ότι η γιορτή αυτή έχει μουσική, γλυκά και πολλές φορές έναν παπά. Για άλλη μια φορά η ερευνήτρια εξήγησε ότι ο παπάς βρίσκεται

εκεί, για τον αγιασμό του μαγαζιού, ώστε να πάνε καλά οι δουλειές του. Τότε τα παιδιά ζωγραφίζουν το μαγαζί όπως το φαντάζονται την ημέρα των εγκαινίων.

Στη συνέχεια, ζητήθηκε από τα παιδιά να δραματοποιήσουν την οργάνωση του συγκεκριμένου παιχνιδάδικου. Τα παιδιά επέλεξαν από μόνα τους, τους ρόλους που πήραν, καθώς επίσης και τα λόγια που έλεγαν. Η ερευνήτρια βοήθησε μόνο στο χωρισμό κάποιων ομάδων, γιατί τα παιδιά ήταν πολλά σε όλα τα νηπιαγωγεία.

Συγκεκριμένα, τα παιδιά συγκεντρωμένα στη γωνιά της συζήτησης επιλέγουν ποιο ρόλο θέλει το καθένα. Πολλά είναι τα παιδιά που θέλουν να κάνουν τον μαγαζάτορα, κάποια τον ταμιά, κάποια άλλα τους πωλητές - πωλήτριες και τέλος κάποια τους πελάτες. Υπήρχαν περιπτώσεις όπου ήθελαν να υποδυθούν τα παιδιά των πελατών του μαγαζιού, χωρίς να έχουν κάτι ιδιαίτερο να πουν. Η ερευνήτρια βοήθησε κυρίως στο διαχωρισμό των ρόλων αυτών.

Η μόνη προτροπή που τους δόθηκε ήταν «όσοι δουλεύετε στο μαγαζί, σκεφτείτε τι θα μπορούσατε να πείτε σε έναν πελάτη» και «όσοι είστε πελάτες, τι θα λέγατε μπαίνοντας να ψωνίσετε σε ένα μαγαζί». Από κει και πέρα ήταν όλα ξεκάθαρα δημιουργίες των παιδιών και η ερευνήτρια περιορίστηκε να βιντεοσκοπεί μόνο τη δραματοποίηση.

2.3. ΑΠΟΤΕΛΕΣΜΑΤΑ

Στα αποτελέσματα της έρευνας αυτό που ενδιέφερε πρωτίστως, ήταν να διαφανεί κατά πόσο οι λειτουργίες και οι ρόλοι των 4 καπέλων που χρησιμοποιήθηκαν στην έρευνα απεικονίστηκαν στη ζωγραφική των παιδιών. Αν δηλαδή η τεχνική του Edward de Bono δύναται να εφαρμοστεί σε παιδιά προσχολικής ηλικίας και να έχει τα αναμενόμενα αποτελέσματα.

Κατά τη διάρκεια της συζήτησης και της χρήσης των καπέλων από τα παιδιά, δεν έλειπαν βέβαια και οι παρεκτροπές, αφού γίνονταν συγχρόνως διάφορα σχόλια εκτός θέματος βέβαια, όπως «πως είσαι έτσι με το καπέλο» ή «κυρία μου πέφτει» ή «μη μου το ρίχνεις». Το θέμα όμως που τους ζητήθηκε να επιλύσουν ήταν τόσο ενδιαφέρον, ώστε η προσοχή τους στρεφόταν και πάλι πολύ εύκολα σε αυτό. Ήταν φανερό ότι βιάζονταν να βοηθήσουν, για ανοίξει όσο πιο γρήγορα γίνεται το παιχνιδάδικο, στο χωριό τους ή στη γειτονιά τους.

Μελετήθηκαν οι ζωγραφίες των παιδιών και παρατηρήθηκε η σημασία τους. Κατά πόσο δηλαδή, στις ζωγραφίες που έγιναν φορώντας στην αρχή τα άσπρα καπέλα τα παιδιά, υπάρχουν στοιχεία στα οποία φαίνεται η γνώση των παιδιών για το θέμα ή η μετάδοση γεγονότων και πληροφοριών. Το ίδιο έγινε και στις ζωγραφίες του κίτρινου καπέλου, αλλά και του κόκκινου. Στο μεν κίτρινο, μελετήθηκαν τα στοιχεία τα οποία οδηγούν στη λογική θετική σκέψη, αν δηλαδή οι ιδέες των παιδιών συνάδουν με την λογική. Στο δε κόκκινο, μελετήθηκαν τα στοιχεία τα οποία δείχνουν τα συναίσθηματα των παιδιών εκείνη τη στιγμή, για το συγκεκριμένο θέμα.

Τα κυριότερα αποτελέσματα αυτής της ανάλυσης των ζωγραφιών των παιδιών, ήταν τα εξής: καταρχήν, στην πλειοψηφία από αυτές τις ζωγραφίες τα στοιχεία που χαρακτηρίζουν το κάθε καπέλο, ήταν εμφανή.

Αρχικά, στο άσπρο καπέλο οι περισσότερες ζωγραφιές απεικονίζουν πως ακριβώς τα παιδιά θέλουν να είναι το μαγαζί εξωτερικά. Μεταφέρουν, δηλαδή, μέσα από τη ζωγραφιά τους στην ερευνήτρια, την πληροφορία αυτή. Έχουν χρησιμοποιήσει πολύ έντονα χρώματα, χαρακτηριστικό στοιχείο ενός παιχνιδάδικου, λόγω των παιχνιδιών που συνήθως υπάρχουν στις βιτρίνες. Ένα άλλο χαρακτηριστικό γνώρισμα είναι ότι σχεδόν όλα τα παιδιά ζωγράρισαν το μαγαζί, όπως συνηθίζουν να ζωγραφίζουν ένα σπίτι. Γνωρίζουν δηλαδή, ότι και το μαγαζί είναι ένα κτίριο, οπότε το ζωγραφίζουν στο πρότυπο του σπιτιού.

Συγκεκριμένα, για παράδειγμα, ο Θανάσης από το νηπιαγωγείο Αργαλαστής Πηλίου, ζωγράφησε ένα τεράστιο κίτρινο σπίτι, με μια εξίσου μεγάλη σκεπή με γαλάζιο, κίτρινο και πράσινο χρώμα. Για να «δηλώσει» ότι το σπίτι είναι έτσι εξωτερικά, ζωγράφησε γύρω γύρω πεταλούδες και λουλούδια.

Στη συνέχεια, στο κίτρινο καπέλο, τα παιδιά έχουν ζωγραφίσει το μαγαζί εσωτερικά. Αυτό βέβαια που φάνηκε και εδώ ήταν τα πολύ έντονα χρώματα, αφού τα περισσότερα παιδιά ζωγράρισαν τα παιχνίδια που θα ήθελαν να έχει μέσα το παιχνιδάδικο. Το στοιχείο της λογικής θετικής σκέψης φάνηκε στις περισσότερες από τις ζωγραφιές, αφού τα παιδιά είχαν τοποθετημένα σε αυτές τόσο όμορφα τα παιχνίδια, πάνω σε ράφια, όπως στα κανονικά μαγαζιά.

Για παράδειγμα, η Χριστίνα, από το νηπιαγωγείο Αργαλαστής Πηλίου, αλλά και η Λάρα από το νηπιαγωγείο του Ρεθύμνου Κρήτης, ζωγράρισαν ένα μεγάλο τετράγωνο σαν δωμάτιο και μέσα σε αυτό ζωγράρισαν πολλά ράφια με παιχνίδια πάνω. Η ύπαρξη αυτού του «τετραγώνου» δηλώνει την εσωτερική εικόνα του σπιτιού- μαγαζιού, που είχαν ήδη ζωγραφίσει τα παιδιά με το άσπρο καπέλο.

Τέλος, στις ζωγραφιές που έγιναν φορώντας τα παιδιά το κόκκινο καπέλο, είναι πολύ έντονο το στοιχείο του

συναισθήματος. Τα έντονα χρώματα και πάλι επικρατούν, καθώς όλα βρίσκονται στο κλίμα της γιορτής. Η χαρά των παιδιών φαίνεται κι εδώ, αφού όλες οι ζωγραφιές είναι στολισμένες με μπαλόνια, λουλούδια, καρδούλες και ανθρωπάκια χαρούμενα. Βέβαια, κι εδώ τα παιχνίδια βρίσκονται στις περισσότερες ζωγραφιές σε πρώτη θέση, αφού τα παιδιά ακόμη πιστεύουν ότι θα ανοιχθεί το μαγαζί και μάλιστα πολύ σύντομα, αφού φτάσαμε στα εγκαίνιά του.

Για παράδειγμα, ο Δημήτρης από το 17^ο νηπιαγωγείο Βόλου, έχει ζωγραφίσει και πάλι το μαγαζί, μόνο που σε αυτή τη ζωγραφιά, το έχει «γεμίσει» εσωτερικά με μπαλόνια και ανθρώπους, δηλώνοντας έτσι ότι γίνεται κάποια γιορτή.

Γενικά, τα πολύ έντονα χρώματα επικρατούν στις περισσότερες ζωγραφιές των παιδιών, αφού το θέμα ήταν πολύ ενδιαφέρον γι αυτά. Ιδιαίτερα για τα παιδιά της αγροτικής και της ημιαστικής περιοχής, που δεν έχουν ένα μαγαζί με παιχνίδια στο μέρος που ζουν, οι ιδέες που πρότειναν ήταν πολύ πρωτότυπες. Τα στοιχεία από τα καπέλα του de Bono ήταν πιο έντονα σε αυτά, καθώς τόσο στη συζήτηση όσο και στις ζωγραφιές τους έκαναν ό,τι καλύτερο, για να μεταδώσουν αυτό που ακριβώς ήθελαν.

Οι ακριβείς μετρήσεις και τα ακριβή αποτελέσματα των αναλύσεων αυτών από τις ζωγραφιές των παιδιών, θα παρουσιαστούν παρακάτω.

Στη συνέχεια, όσον αφορά την τεχνική της Dorothy Heathcote, «Ο Μανδύας του Ειδικού», τα κύρια αποτελέσματα της έρευνας αυτής ήταν ότι η τεχνική αυτή μπορεί να εφαρμοσθεί σε παιδιά προσχολικής ηλικίας με μεγάλη επιτυχία. Αυτό εξηγείται από το γεγονός ότι τα παιδιά αναλαμβάνοντας κάποιο ρόλο βιώνουν το πρόβλημα σαν αυτό να είναι πραγματικό.

Τα παιδιά και στα 3 νηπιαγωγεία ταυτίστηκαν με τους ρόλους τους και κατενθουσιασμένα έπαιξαν στη

δραματοποίηση. Αυτή η ταύτιση των παιδιών με τους ρόλους φαίνεται καθ' όλη την πορεία της δραματοποίησης.

Συγκεκριμένα, ένα παιδάκι, ο Νικόλας από το νηπιαγωγείο της Κρήτης, υποδυόταν τον καταστηματάρχη. Καλωσόριζε τα υπόλοιπα παιδιά στο μαγαζί και τα καθοδηγούσε προς το κατάλληλο μέρος. Έλεγε, «Καλώς ήρθατε, τι θα θέλατε;», «Ευχαριστώ πολύ, αντίο». Πολλές φορές βέβαια μπερδευόταν και έλεγε «Που θέλετε να πάτε;», αλλά τον διόρθωναν τα υπόλοιπα παιδιά.

Είναι αξιοσημείωτο, ότι η ερευνήτρια δεν αναμείχθηκε καθόλου κατά την πορεία της δραματοποίησης, αλλά μόνο βιντεοσκοπούσε.

2.4. ΣΥΖΗΤΗΣΗ

Στη διερεύνηση που έγινε επιβεβαιώθηκαν οι υποθέσεις που είχαν γίνει στην αρχή της έρευνας. Το βασικό συμπέρασμα ήταν ότι τελικά η τεχνική επίλυσης προβλήματος του Edward de Bono «Τα Έξι Σκεπτόμενα Καπέλα», είναι δυνατό να εφαρμοστεί και σε παιδιά προσχολικής ηλικίας και μάλιστα να έχει και θετικά αποτελέσματα.

Η τεχνική αυτή έγινε και στις τρεις περιπτώσεις αποδεκτή από τα παιδιά, αν και δεν αντιλήφθηκαν ακριβώς τη λειτουργικότητα των καπέλων. Κάθε φορά έλεγαν ότι ντύθηκαν κινεζάκια σήμερα στο σχολείο, αφού τα καπέλα που φόρεσαν ήταν σαν τα κινέζικα. Γενικά όμως, ο ενθουσιασμός τους ήταν έντονος και δεν άργησαν να τον δείξουν στην ερευνήτρια.

Συγκεκριμένα, όπως αναφέρθηκε και παραπάνω, η λειτουργικότητα του κάθε καπέλου ήταν αρκετά εμφανής, τόσο στις ζωγραφιές των παιδιών όσο και στη συζήτηση που πραγματοποιήθηκε μαζί του νωρίτερα. Δηλαδή, με το άσπρο καπέλο ήταν εμφανής η μετάδοση των πληροφοριών από τα παιδιά. Με το κίτρινο καπέλο η σκέψη των παιδιών ήταν θετική, κάτι που φάνηκε έντονα από τις ζωγραφιές τους. Τέλος, με το κόκκινο καπέλο, η ανάδειξη των συναισθημάτων των παιδιών ήταν ορατή. Τα χρώματα, τα μπαλόνια και τα λουλούδια, το δήλωναν πολύ έντονα αυτό.

Ένα ακόμη εύρημα της έρευνας ήταν η επιβεβαίωση της υπόθεσης, ότι προωθείται με την τεχνική αυτή η οργάνωση της σκέψης των παιδιών για τη διαχείριση και την επίλυση ενός προβλήματος. Αυτό φάνηκε από το γεγονός ότι τα παιδιά έδωσαν πολλές, τόσο πρακτικές, όσο και εφικτές λύσεις.

Τώρα, όσον αφορά την τεχνική της Dorothy Heathcote «Ο Μανδύας του Ειδικού», επιβεβαιώθηκε η υπόθεση, ότι

αυτή η τεχνική μπορεί να εφαρμοστεί σε παιδιά προσχολικής ηλικίας και μάλιστα να έχει και αποτελέσματα.

Το πιο πιθανό είναι, σύμφωνα με τη Dorothy Heathcote, η τεχνική αυτή να έχει αυτά τα αποτελέσματα, διότι είναι μια τεχνική μάθησης η οποία παρεκκλίνει των κοινών τεχνικών και κατ' επέκταση μπορεί και κεντρίζει το ενδιαφέρον των μικρών παιδιών (που μας ενδιαφέρουν σε αυτή την έρευνα). Καταφέρνει δηλαδή να κρατήσει το ενδιαφέρον των παιδιών σε υψηλά επίπεδα. Αυτό το πετυχαίνει με το βιωματικό της χαρακτήρα, αφού τα παιδιά βιώνουν τον υποκριτικό τους ρόλο.

Τα ευρήματα αυτής της έρευνας μπορούν να χρησιμοποιηθούν περαιτέρω στην επίλυση πραγματικών προβληματικών καταστάσεων σε μια σχολική τάξη. Με τη χρήση των καπέλων - φανταστικών ή πραγματικών- η τεχνική του de Bono, αλλά και η τεχνική της Dorothy Heathcote, με τη δραματοποίηση, μπορούν να χρησιμοποιηθούν σε παιδιά προσχολικής ηλικίας και να βοηθήσουν στην επίλυση πιο σοβαρών προβλημάτων από αυτό της έρευνας.

Είναι γεγονός ότι κατά την πραγματοποίηση της συγκεκριμένης έρευνας δεν υπήρξαν ιδιαίτερα προβλήματα, που θα μπορούσαν να οδηγήσουν σε αρνητικά αποτελέσματα. Όλα έβαιναν και τελικά πραγματοποιήθηκαν όπως είχαν αρχικά σχεδιαστεί. Γι αυτό το λόγο, ίσως δεν υπάρχει και η ανάγκη να επανεξεταστούν στο μέλλον τα ευρήματα της συγκεκριμένης έρευνας.

2.5. ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

- ❖ Edward de Bono. (1999). *Six Thinking Hats*, Penguin Books, England.
- ❖ Dorothy Heathcote & Gavin Bolton. (1995). *Drama for Learning*, Heinemann, USA.

3. ΕΠΕΞΕΡΓΑΣΙΑ ΤΩΝ ΖΩΓΡΑΦΙΩΝ ΤΩΝ ΠΑΙΔΙΩΝ

Παρακάτω αναφέρεται αναλυτικά ο τρόπος με τον οποίο επεξεργάστηκαν και αναλύθηκαν οι ζωγραφίες των παιδιών.

Όσον αφορά τις ζωγραφίες που έγιναν, όταν τα παιδιά φορούσαν το άσπρο καπέλο, και στα τρία νηπιαγωγεία, είναι 44. Αυτές οι οποίες μετέφεραν ακριβώς τα στοιχεία του άσπρου καπέλου, δηλαδή, γνώση, γεγονότα και πληροφορίες, είναι αυτές που δείχνουν ακριβώς πως το κάθε παιδί θέλει να είναι το μαγαζί. Πως θέλει δηλαδή να είναι συγκεκριμένα, εξωτερικά το παιχνιδάδικο, το οποίο θα ανοίξει στο χωριό ή στη γειτονιά του. Το μεγαλύτερο ποσοστό από τις ζωγραφίες των παιδιών ήταν επιτυχημένες, δηλαδή αντιστοιχούσαν στα χαρακτηριστικά του άσπρου καπέλου. Συγκεκριμένα οι 38 ζωγραφίες, το 86%. Το υπόλοιπο 14% ή δεν ανταποκρινόταν στα χαρακτηριστικά του καπέλου ή ήταν τελείως εκτός θέματος.

Από τις ζωγραφίες αυτές οι περισσότερες, εκτός από το σπίτι που απεικόνιζαν, ήταν διακοσμημένες με διάφορα λουλουδάκια, καρδούλες, πεταλούδες, μπαλόνια. Επίσης, τα σπίτια ήταν πολύ μεγάλα και τα παιδιά το ερμήνευσαν αυτό, στο ότι πρέπει το μαγαζί να χωράει πολλά παιχνίδια. Τέλος, οι ζωγραφίες που ήταν εκτός θέματος ήταν από κάποια παιδιά που είπαν ότι δε μπορούν να ζωγραφίσουν το μαγαζί και ότι θα ζωγραφίσουν απλά ό,τι τους αρέσει.

Στη συνέχεια, στις ζωγραφίες που έγιναν φορώντας τα παιδιά το κίτρινο καπέλο, ο διαχωρισμός και πάλι έγινε σε αυτές που παρέχουν χαρακτηριστικά του καπέλου και σε αυτές που είναι εκτός θέματος. Όλες οι ζωγραφίες εδώ ήταν 45. Απ' αυτές, αυτές που έχουν στοιχεία του κίτρινου καπέλου, δηλαδή μεταφέρουν τη λογική θετική σκέψη και απεικονίζουν πως ακριβώς θέλουν τα παιδιά να είναι το μαγαζί εσωτερικά και τι παιχνίδια θέλουν να έχει μέσα,

είναι οι 26, δηλαδή το 59%. Το υπόλοιπο 41% ήταν εκτός θέματος ή και πάλι άρνηση των παιδιών να ζωγραφίσουν κάτι που θεωρούσαν δύσκολο.

Και σε αυτές τις ζωγραφιές ήταν πολύ έντονο το διακοσμητικό στοιχείο στον εξωτερικό χώρο του μαγαζιού και πολύ έντονα τα χρώματα. Ενώ τα παιδιά είχαν πολλές ιδέες για τα παιχνίδια που ήθελαν να έχει το μαγαζί, αρκετά δεν τολμούσαν να τα απεικονίσουν στη ζωγραφική τους, γιατί όπως είπαν δε θα τα έκαναν καλά.

Τέλος, στις ζωγραφιές που έγιναν με το τελευταίο καπέλο, το κόκκινο, πολύ έντονο είναι το συναίσθημα, χαρακτηριστικό αυτού του καπέλου. Οι ζωγραφιές όλες ήταν 45. Η πλειοψηφία από αυτές και συγκεκριμένα οι 33, δηλαδή το 75%, είχαν έντονο το στοιχείο της γιορτής, πολλά μπαλόνια και πολύ κόσμο. Το συναίσθημα εδώ είναι εμφανές. Το υπόλοιπο 25% και πάλι δυσκολεύτηκε να απεικονίσει αυτό που του ζητήθηκε, με τη δικαιολογία ότι δε μπορεί. Χαρακτηριστικό και πάλι είναι τα έντονα χρώματα και το διακοσμητικό στοιχείο.

Σε γενικές γραμμές οι ζωγραφιές των παιδιών ανταποκρίνονταν σε αυτό που αναζητούσε η έρευνα, αν δηλαδή, τα στοιχεία των καπέλων του Edward de Bono μπορούν να απεικονιστούν στις ζωγραφιές των μικρών παιδιών, δηλώνοντας παράλληλα τον τρόπο σκέψης τους. Τα ακριβή αποτελέσματα αναγράφονται στον παρακάτω πίνακα αποτελεσμάτων, από τον οποίο συνάγεται και η επιτυχία της έρευνας.

4. ΠΙΝΑΚΑΣ ΑΠΟΤΕΛΕΣΜΑΤΩΝ

Ζωγραφιές με	Στοιχεία του καπέλου	Εκτός θέματος
Άσπρο καπέλο	86%	14%
Κίτρινο καπέλο	59%	41%
Κόκκινο καπέλο	75%	25%

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

- ❖ Edward de Bono. (1999). *Six Thinking Hats*, Penguin Books, England.
- ❖ Dorothy Heathcote & Gavin Bolton. (1995). *Drama for Learning*, Heinemann, USA.

ΕΝΔΕΙΚΤΙΚΗ ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

- Άλκηστις. (1989). *Το αυτοσχέδιο θέατρο στο σχολείο*, Ελληνικά Γράμματα, Αθήνα.
- Άλκηστις. (1998). *Το βιβλίο της δραματοποίησης*, Ελληνικά Γράμματα, Αθήνα.
- Άλκηστις. (2000). *Η δραματική τέχνη στην εκπαίδευση*, Ελληνικά Γράμματα, Αθήνα.

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ

1. ΦΩΤΟΓΡΑΦΙΚΟ ΥΛΙΚΟ ΑΠΟ ΤΟ ΕΡΕΥΝΗΤΙΚΟ ΜΕΡΟΣ

1.1. ΝΗΠΙΑΓΩΓΕΙΟ ΑΡΓΑΛΑΣΤΗΣ ΠΗΛΙΟΥ ΜΑΓΝΗΣΙΑΣ

1.2. ΝΗΠΙΑΓΩΓΕΙΟ ΚΥΡΙΑΝΝΑΣ ΡΕΘΥΜΝΟΥ ΚΡΗΤΗΣ

1.3. 17^ο ΝΗΠΙΑΓΩΓΕΙΟ ΒΟΛΟΥ

2. ΖΩΓΡΑΦΙΕΣ ΤΩΝ ΠΑΙΔΙΩΝ (Μέρος από τις ζωγραφιές)

2.1. ΝΗΠΙΑΓΩΓΕΙΟ ΑΡΓΑΛΑΣΤΗΣ ΠΗΛΙΟΥ ΜΑΓΝΗΣΙΑΣ

ΑΣΤΡΟ ΚΑΠΕΛΟ

MUPOCUM

ΒΑΓΓΕΛΙΤΣΑ

20 ft

NAΓ / AΓ

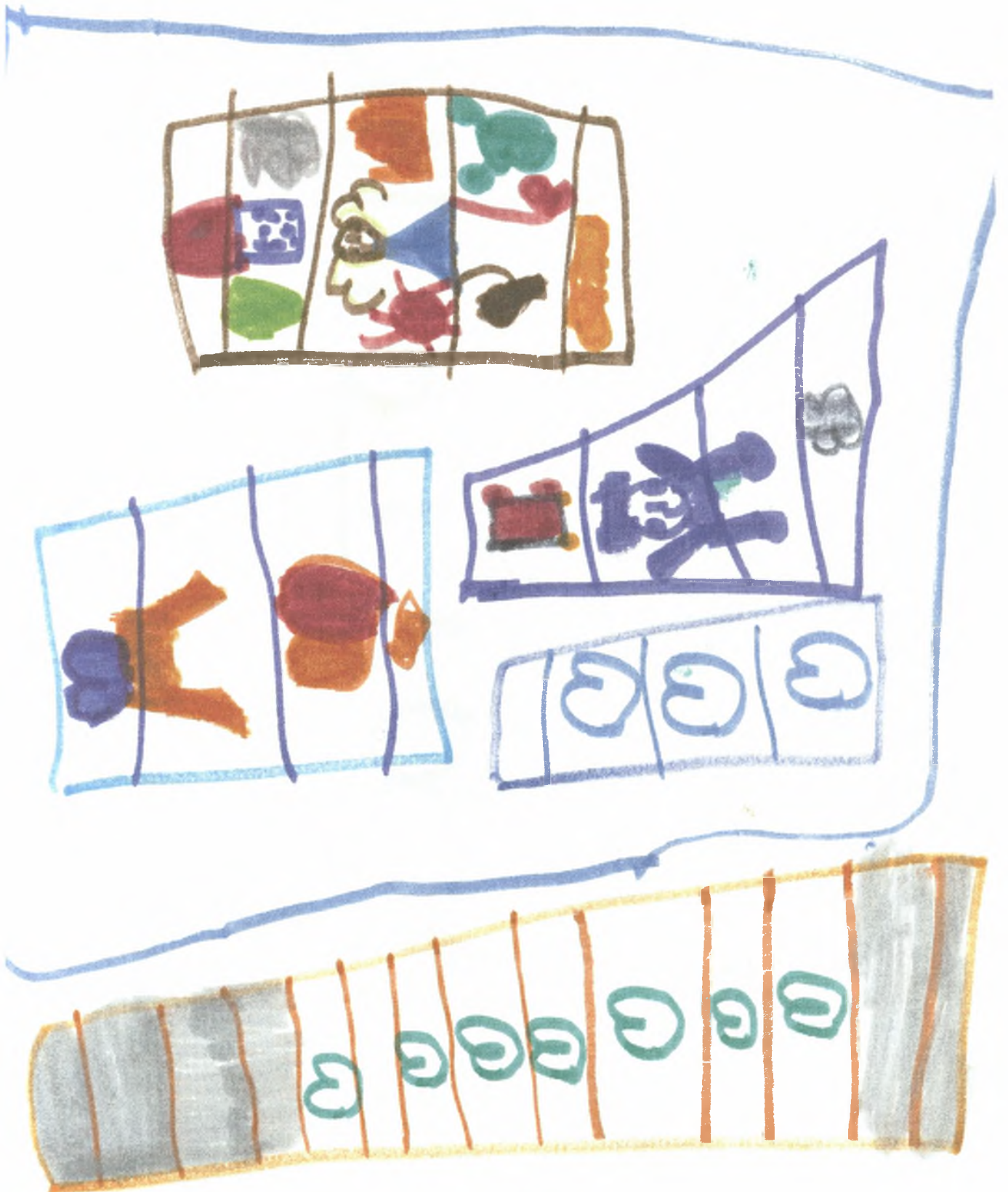

KONSTANTINA

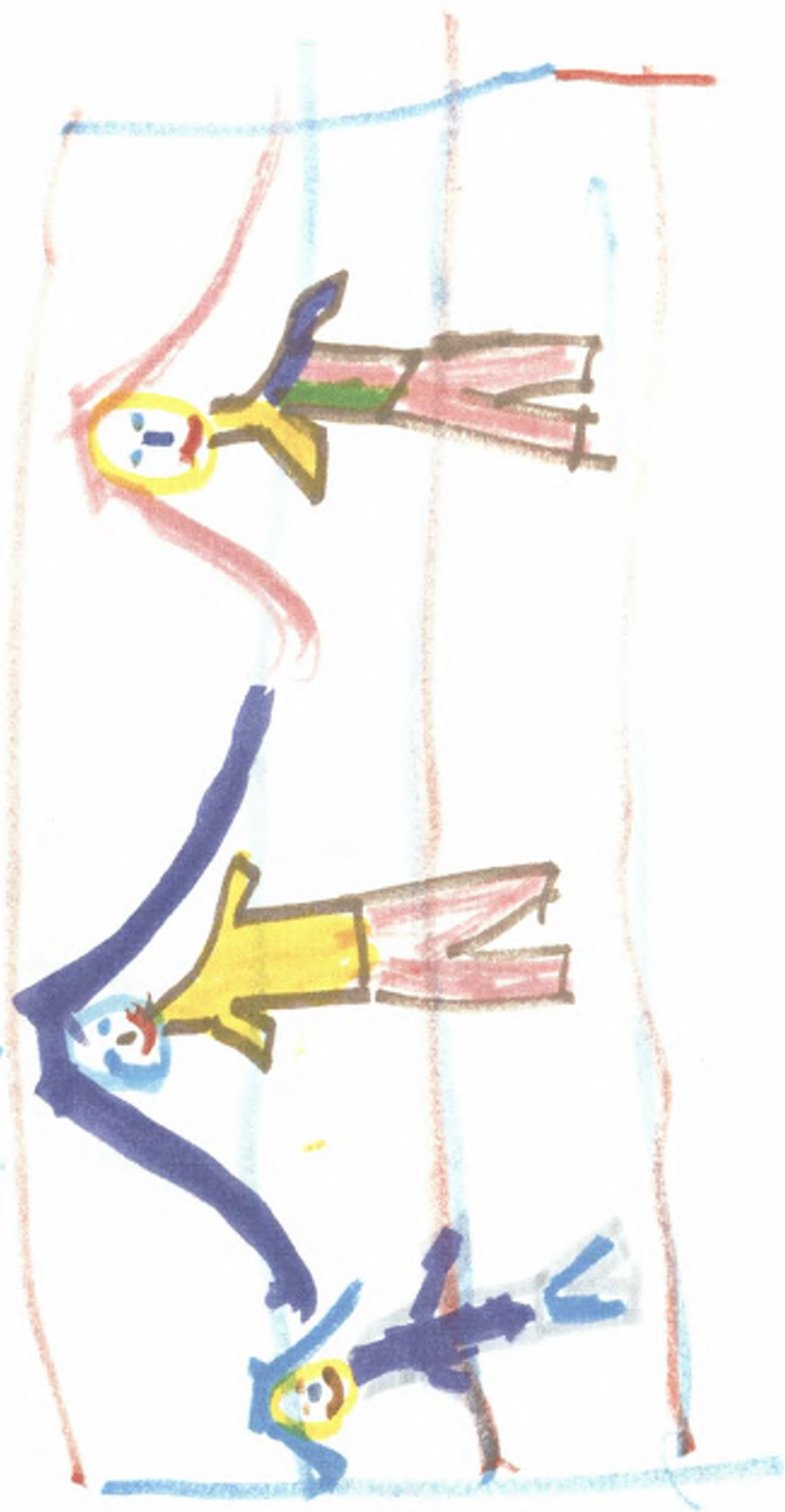

ΚΙΤΡΙΝΟ ΚΑΠΕΛΟ

BAFFENTAL

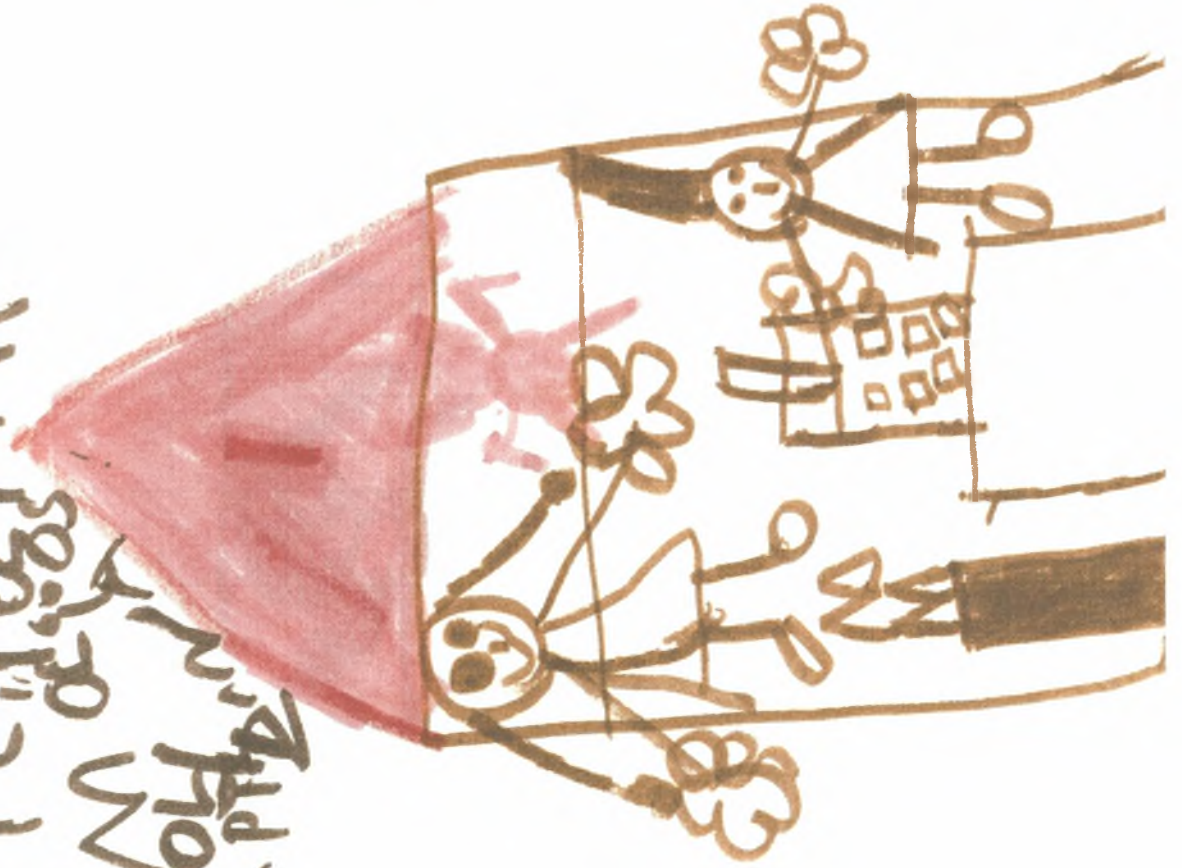

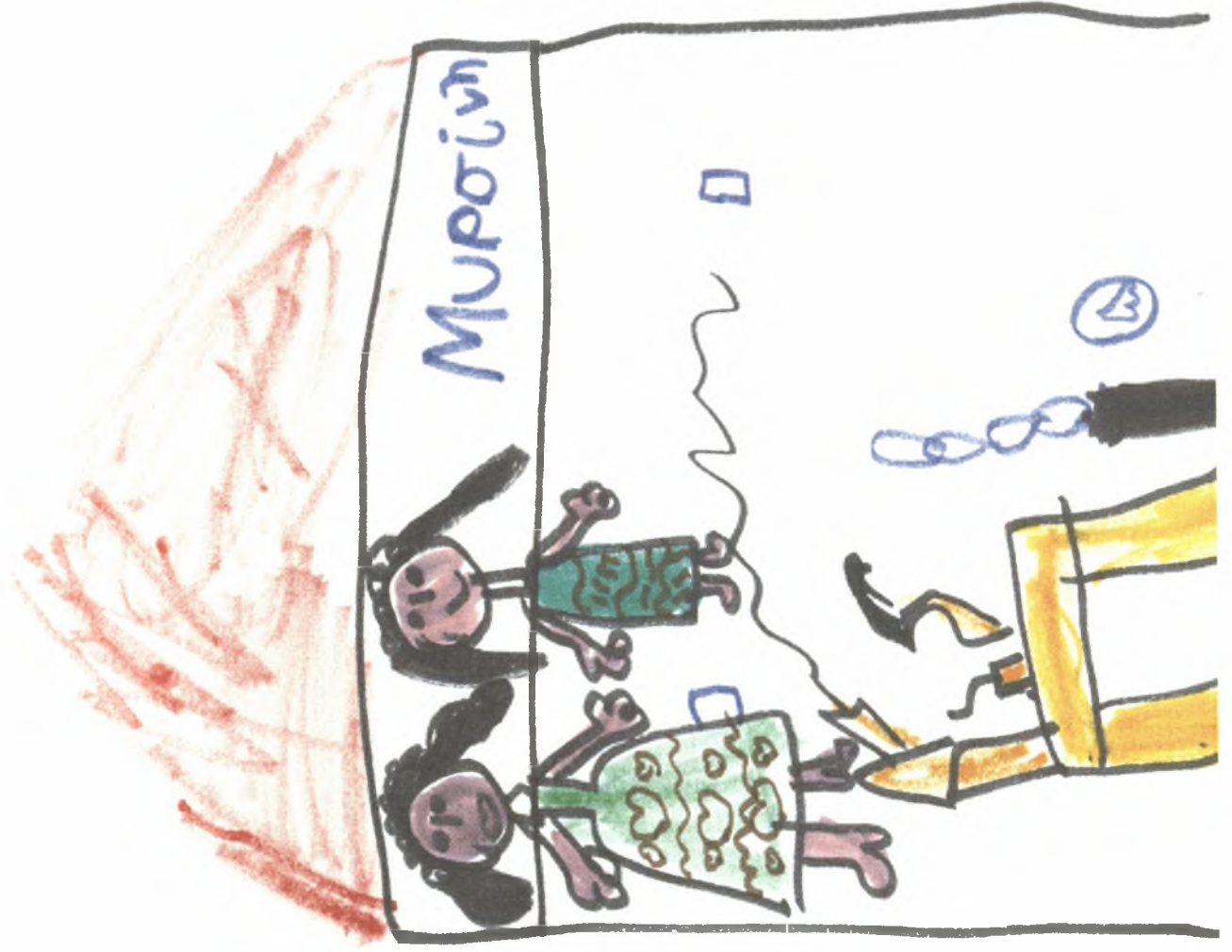
ΚΟΝΣΤΑΝΤΙΝΑ

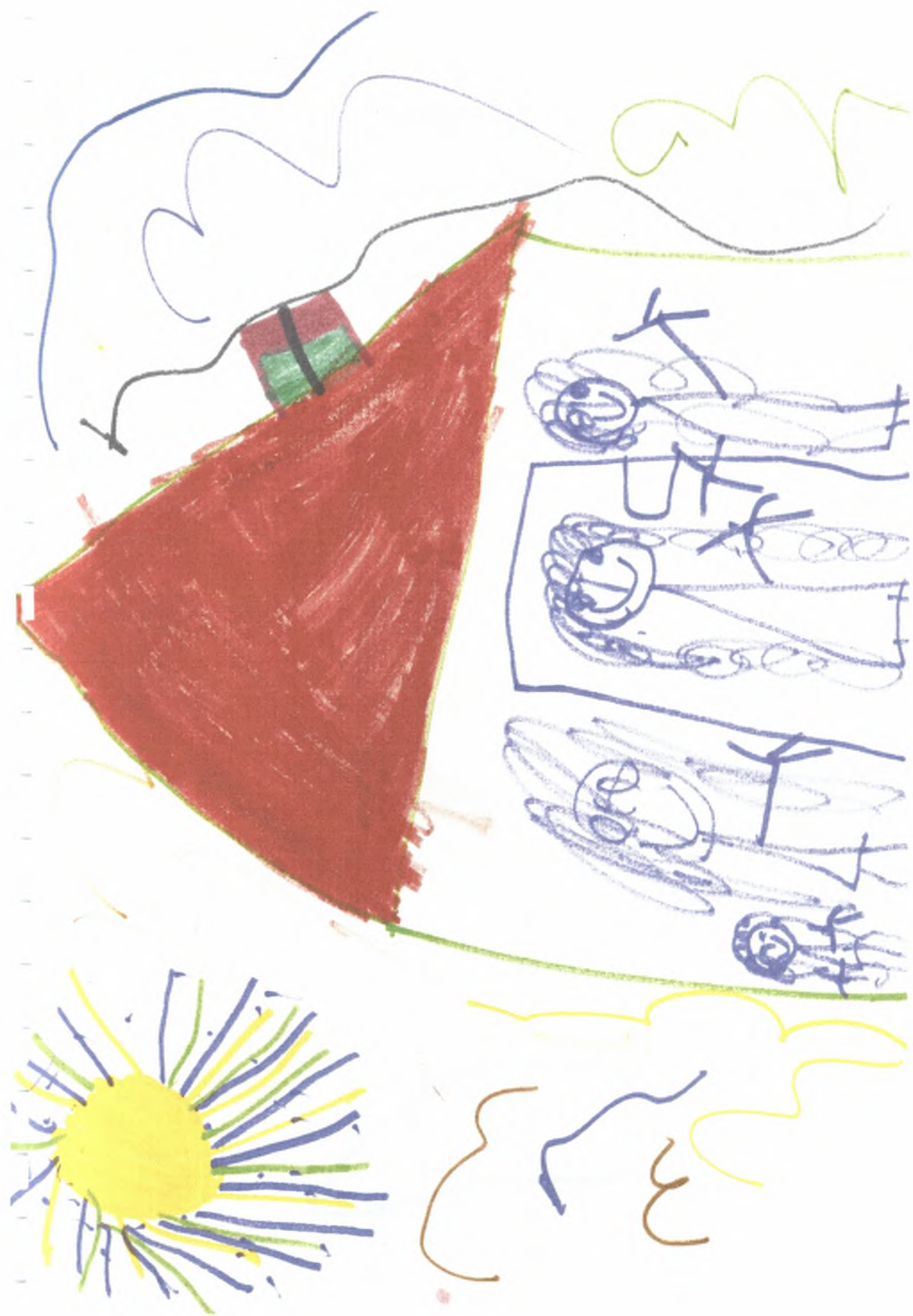
FEEDS THE
MOUTH
ZOOHUNTER
ZAPHER

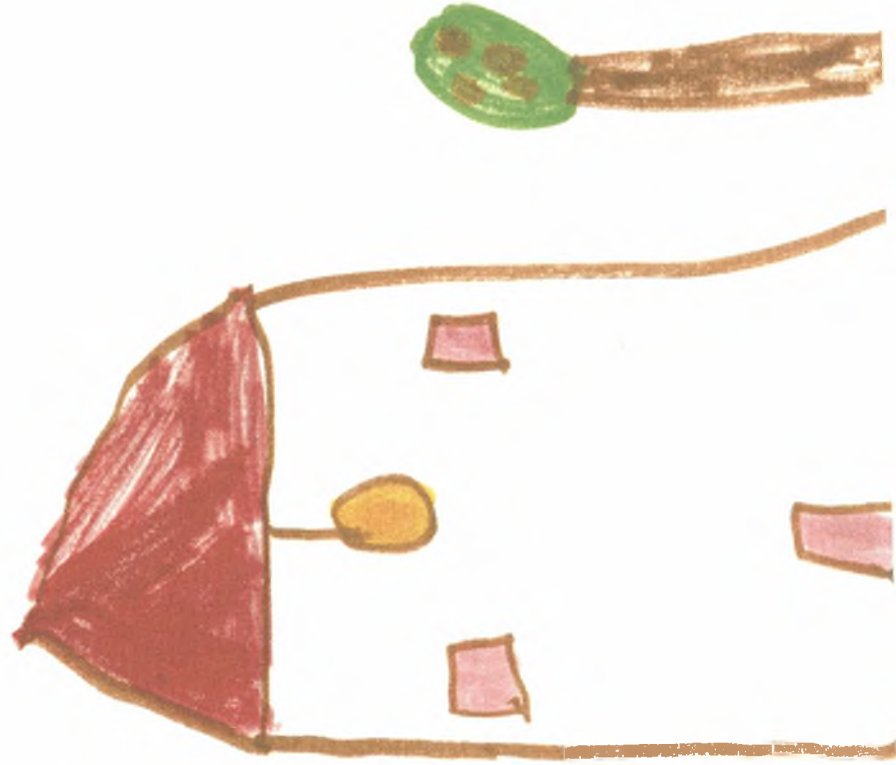
ΚΟΚΚΙΝΟ ΚΑΠΕΛΟ

KONSTANTINA

W
E
L
C
O
M
E
T
O
N
E
W
T
O
N
S
H
I
P
T
E
A
M
T
E
A
M
T
E
A
M

T20PT2
2000X

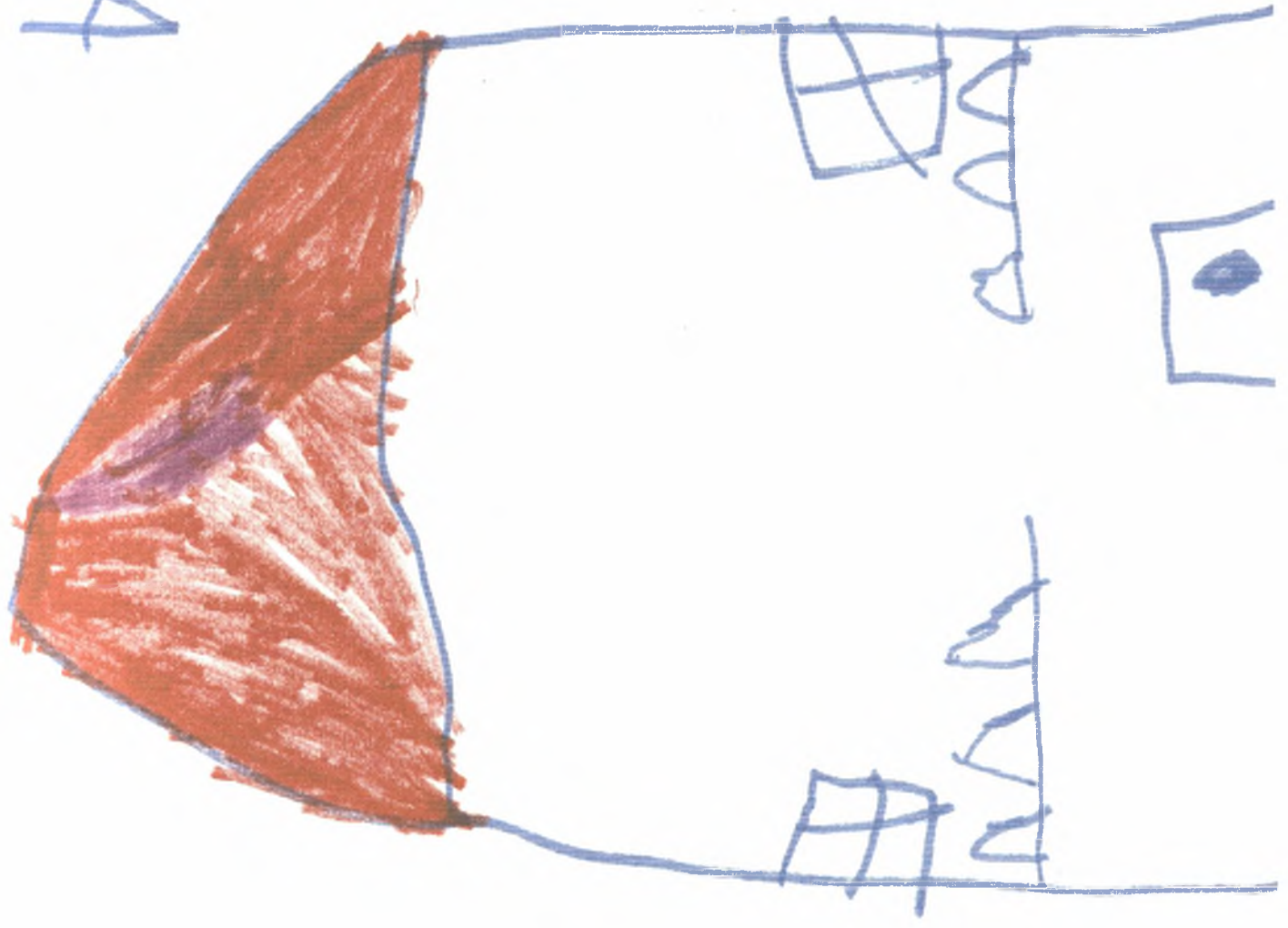

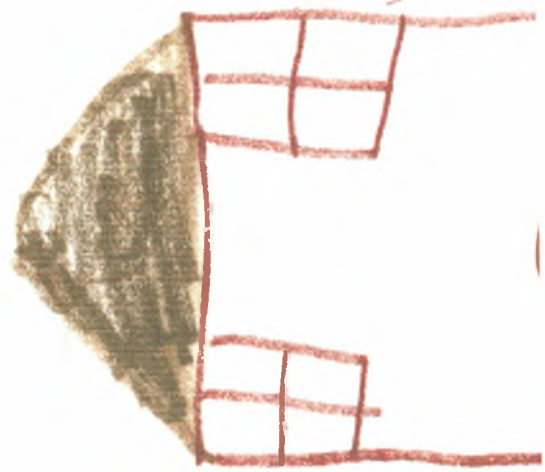
2.2. ΝΗΠΙΑΓΩΓΕΙΟ ΚΥΡΙΑΝΝΑΣ ΡΕΘΥΜΝΟΥ ΚΡΗΤΗΣ

ΑΣΠΡΟ ΚΑΠΕΛΟ

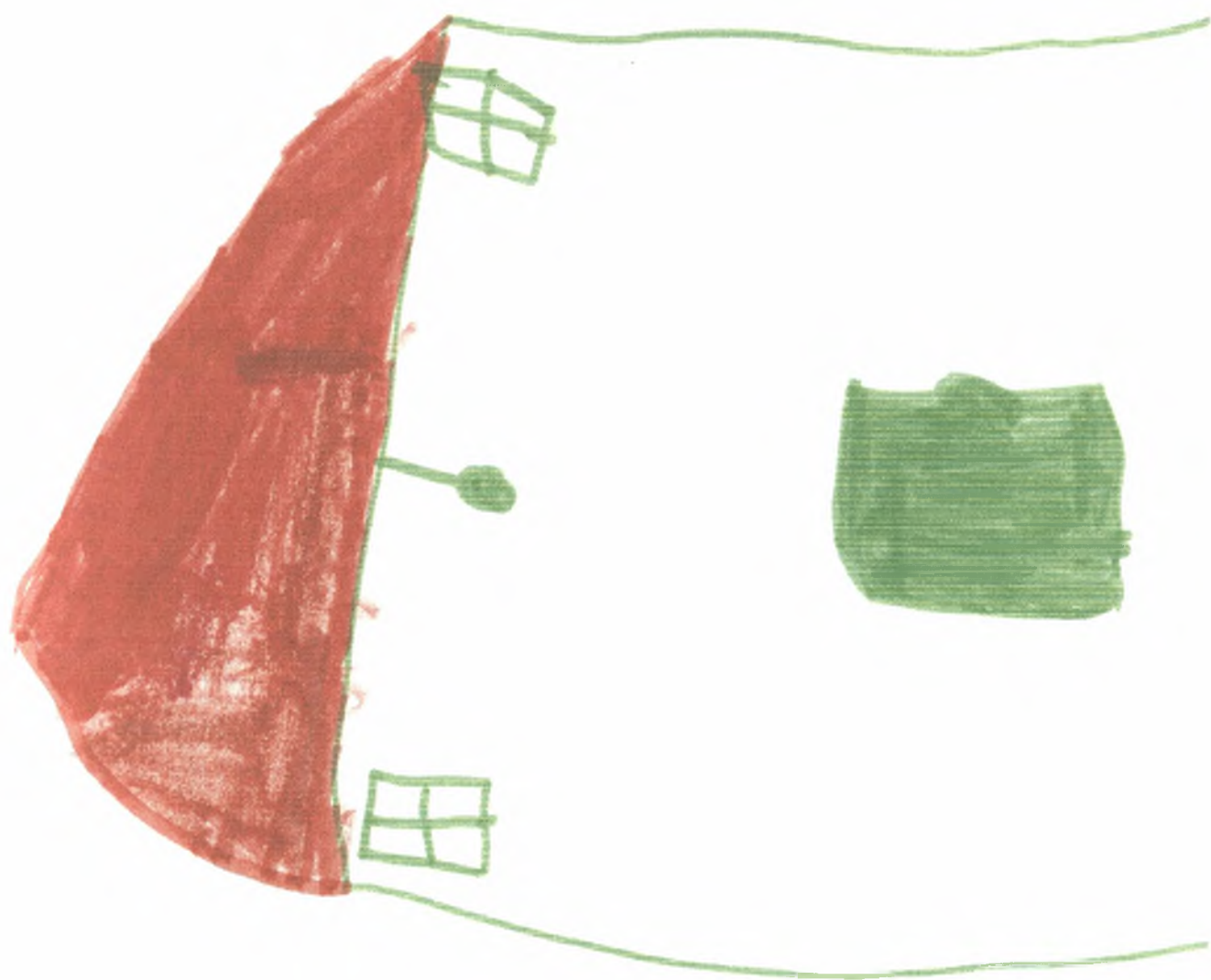
WAZPVA

NIKOΣ

EMMA NOKRE

L A R R A

ΚΙΤΡΙΝΟ ΚΑΠΕΛΟ

ΕΡΕΝ Η

EMMANNO
ORFENA

MANOMETER

ΚΟΚΚΙΝΟ ΚΑΠΕΛΟ

LARA

Πορτοζ

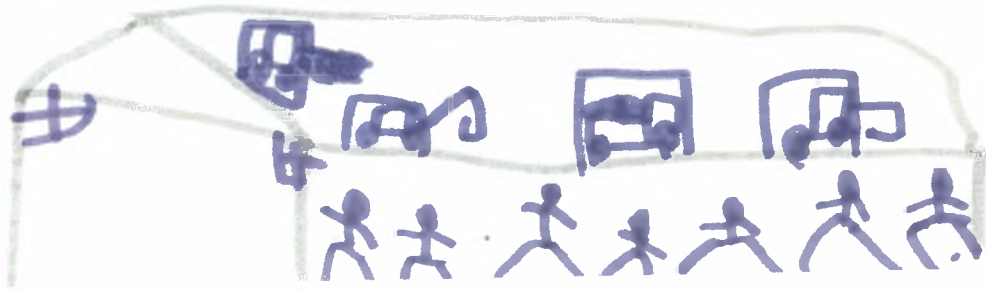
μαγαζ

MANOAH

2.3. 17^ο ΝΗΠΙΑΓΩΓΕΙΟ ΒΟΛΟΥ

ΑΣΤΡΟ ΚΑΤΕΛΟ

ΑΛΜΥΓΑ 2004

 ANNA

ΚΙΤΡΙΝΟ ΚΑΠΕΛΟ

ΠΑΥΝΟΣ

ΕΥΑΓΓΕΛΙΑ

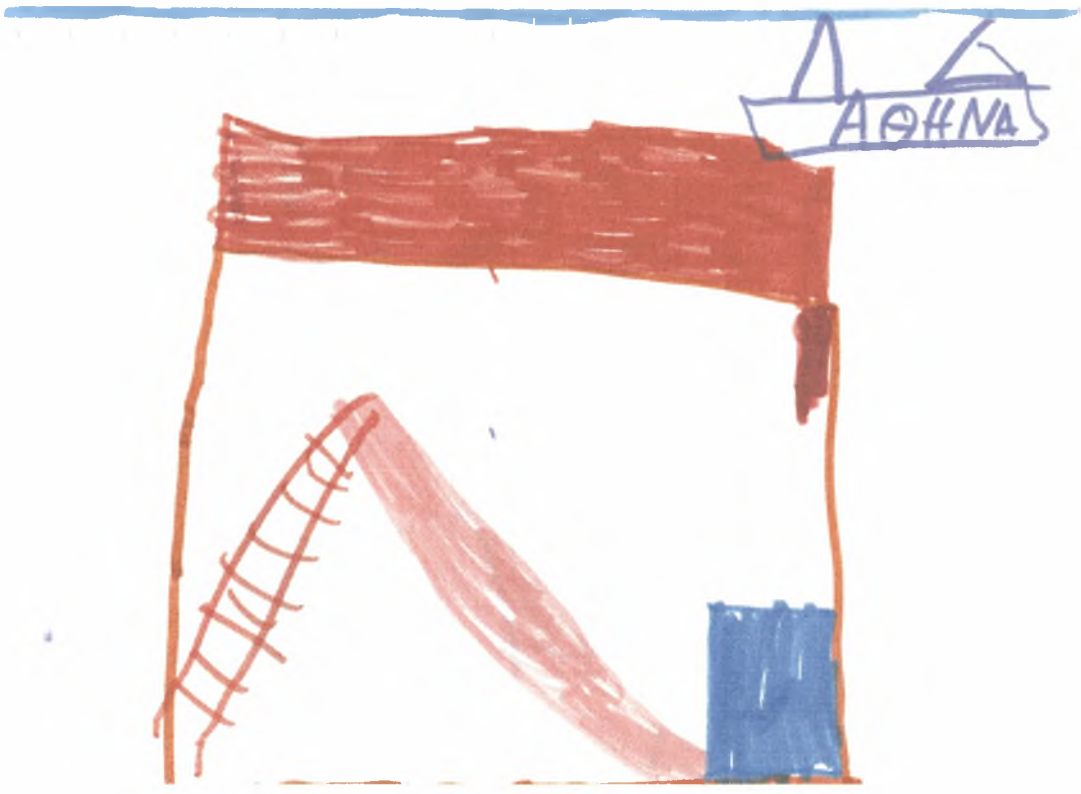
ΣΗΛΙΑ

ΓΛΩΣΣΗΣ

E LPP
Euler's

ΚΟΚΚΙΝΟ ΚΑΠΕΛΟ

Κωνοειδή νεφροσά

Μικροί

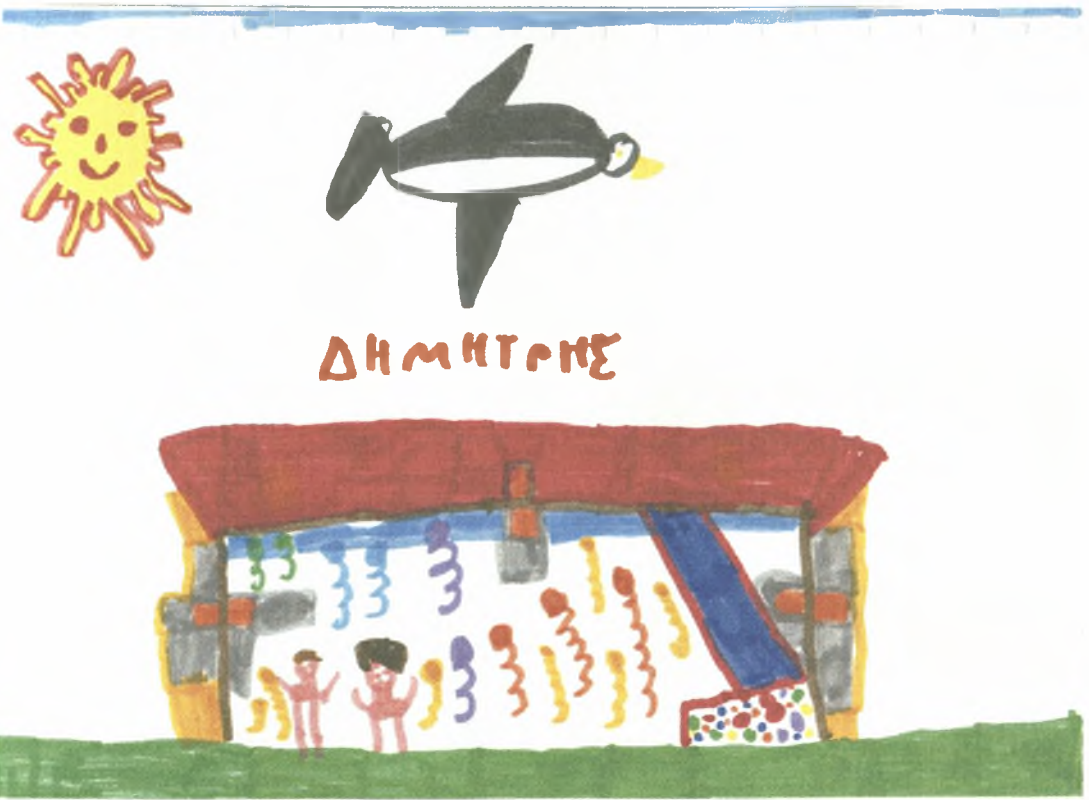
ΧΡΜΟΤΟΕ

ΓΙΓΥΟΥΗΣ

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ
ΘΕΣΣΑΛΙΑΣ

004000074085